

Het CJMV-gebouw

De restauratie van Prinsegracht 4 te 's-Gravenhage

VOM-reeks 1987 nummer 2

Het CJMV-gebouw

007

De restauratie van Prinsegracht 4 te 's-Gravenhage

door

C.J.J. Stal
H.P.R. Rosenberg
C.J. van Harmelen
E. Weerwag

onder redactie van H.F. Ambachtsheer

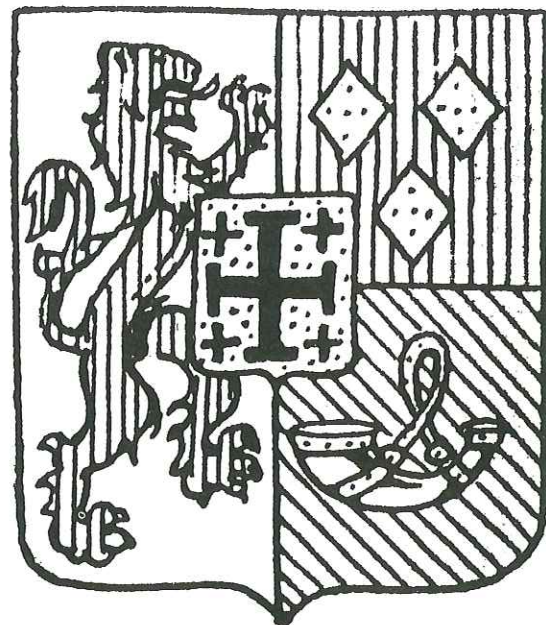

VOM-reeks 1987 nummer 2

Gemeente 's-Gravenhage, Afdeling Verkeer en Vervoer, Openbare Werken en Monumentenzorg (VOM)

1. Het familiewapen van Abraham van Thije (boven), die omstreeks 1643 opdracht gaf tot de bouw van Prinsegracht 4.
Het familiewapen van Adriaan van der Mieden (onder), die omstreeks 1728 opdracht gaf tot een ingrijpende verbouwing van het interieur.

Voorwoord

Tijdens de gestage uitvoering van het monumentenbeleid in onze stad zijn de restauraties van de beschermde objecten de gebeurtenissen, waaraan het effect van de inspanningen kunnen worden afgemeten.

In die stroom van grote en kleine restauraties en opknapbeurten trekken er een aantal de aandacht. Dat kan zijn, omdat het gaat om een zeer groot en belangrijk monument (De Grote Kerk) of door de bijzondere plaats die het monument in onze stad inneemt en daardoor iedereen het pand kent.

Dit boekje vestigt de aandacht op zo'n bijzonder monument, Prinsegracht 4, het pand van de Christelijke Jonge Mannen Vereniging-"Centrum". Komende vanuit de Jan Hendrikstraat richting Prinsegracht kunt u het pand niet missen.

Dit in architectuur-historisch opzicht zeer waardevolle en beeldbepalende monument is te elfder ure van de ondergang gered. Al een decennium lang was duidelijk, dat een ingrijpende restauratie als zeer urgent beschouwd moest worden.

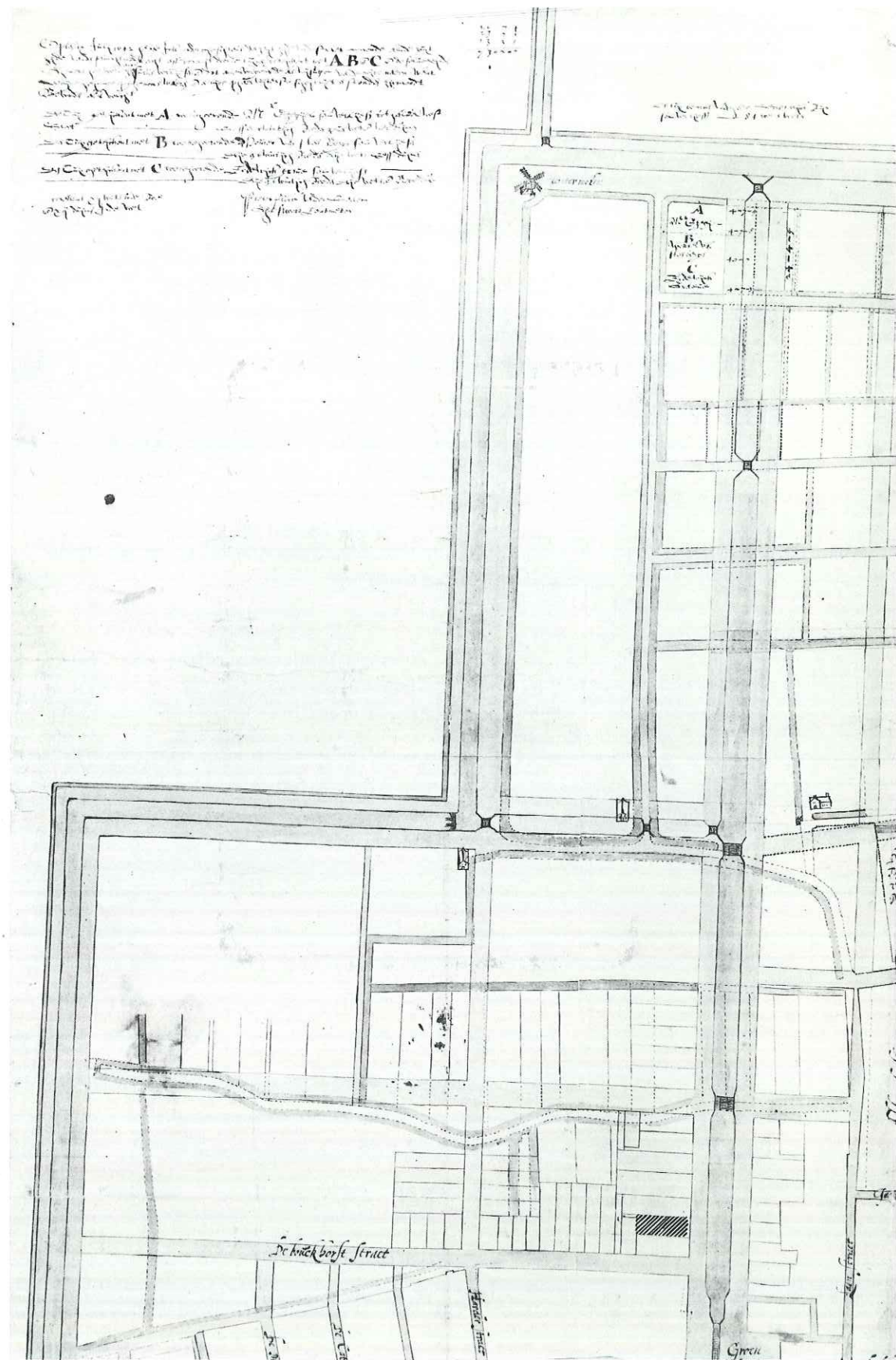
Echter, de financiering van deze restauratie was lange tijd een groot knelpunt. De restauratie moest daardoor steeds weer worden uitgesteld, het verval ging echter door.

Mede door het koppig volhouden van het bestuur van de CJMV kwam er in 1985 een doorbraak. Zowel rijk als gemeente toonden zich bereid en waren in staat een restauratiesubsidie te verlenen. Hierna raakte het project in een stroomversnelling en het resultaat is nu te bewonderen.

Ik spreek dan ook mijn waardering uit voor alle betrokkenen, die met een grote vasthoudendheid dit project tot een goed einde hebben gebracht.

De Wethouder van Verkeer en Vervoer,
Openbare Werken, Monumenten en Milieu,

Mr. R. Vlaanderen

2. Ontwerp van de stadsuitleg langs de Prinsegracht, ca. 1640. (Perceel Prinsegracht 4 gearceerd aangegeven).

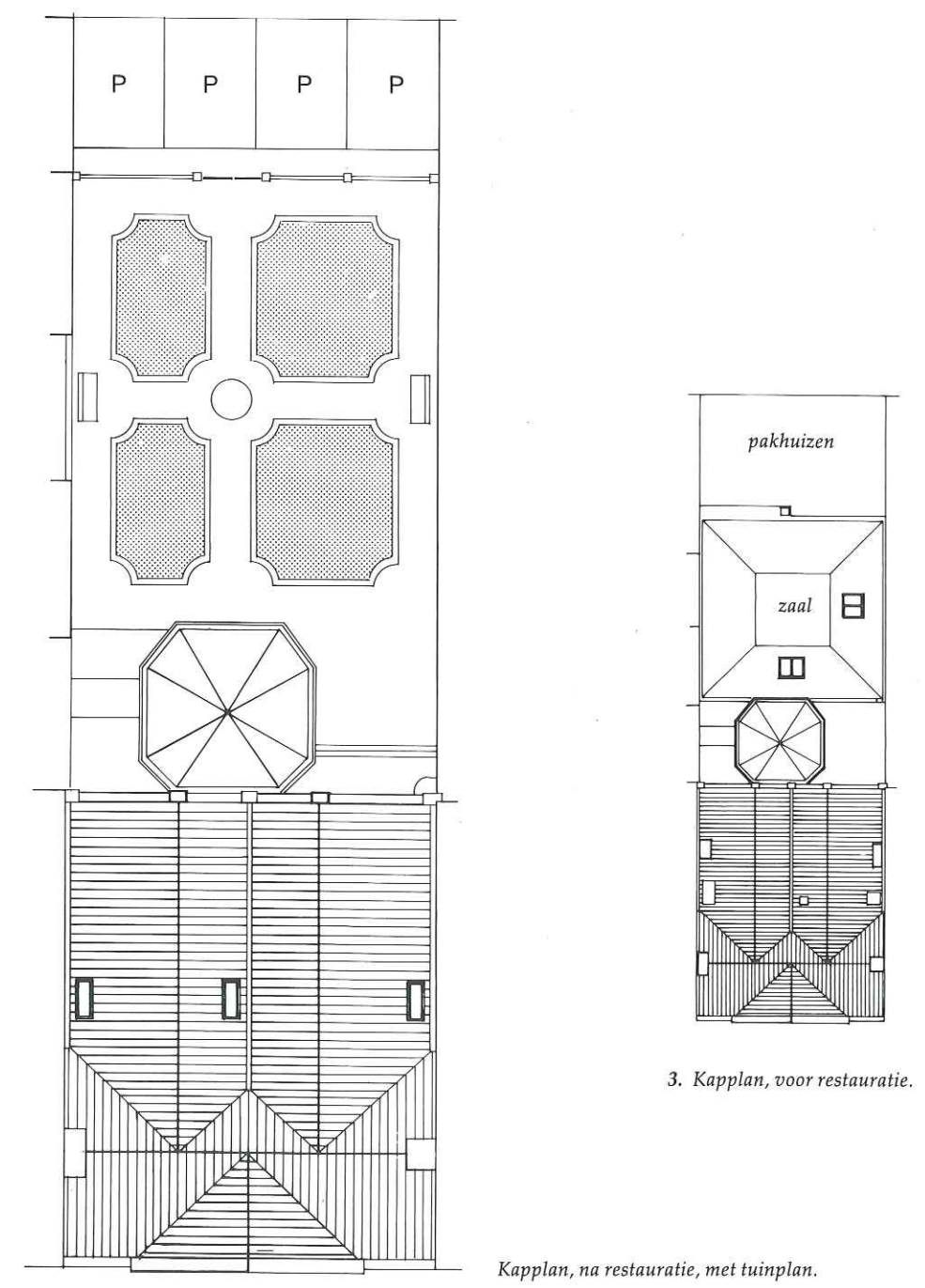
Inhoud

Hoofdstuk 1 **Drie eeuwen eigenaren en bewoners** door drs. C.J.J. Stal (Gemeentearchief van 's-Gravenhage) 7

Hoofdstuk 2 **Bouwgeschiedenis en architectuur-historisch belang** door drs. H.P.R. Rosenberg (Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg 's-Gravenhage) 15

Hoofdstuk 3 **Het restauratie- en herindelingsplan** door C.J. van Harmelen (Architectenbureau Van Harmelen en van der Toorn Vrijthoff b.v.) 29

Hoofdstuk 4 **De CJMV en Prinsegracht 4** door E. Weerwag (voorzitter CJMV-"Centrum") 39

3. Kaplan, voor restauratie.

Kaplan, na restauratie, met tuinplan.

42

van s' Gravengadje in conder duden ijgelyck
 dat wij met vdijs vande vroet scapns uder voo-
 gande affictie van Billicter bekeingestage lange
 s' Gravengadje inde opelubadre opvelijngs op
 Elobmids doct alsjdr gedaes door alopds 23
 decembris 1641 vervoegt te jesss gelyck als wij
 affnoeg met inde wettes vervoegts ende overdroegs
 bydops de heer Capiteyn de Braegam van Egn
 Ewre f secker Ewre getijckent mette letter se.
 broet vol voets ende lanck j. by voets gelyck
 aende zynstijde vande s' Prince Gracst ende sal
 jesss en ganck van inij voets tot inde ganck
 van inij voets, ende soo voets sijne inij ganck tot
 inde Bronck gors f Straet, zeldent te voores -
 vvoor s' Prince Gracst ten Eor te s' Kuter vanders
 weare ten zyns de voores gemiddne gangg ende
 vvoor s' Prince Gracst ten Eor te s' Kuter vanders
 vvoor s' Prince Gracst ten Eor te s' Kuter vanders
 Ende dat onder affulcke Naturo van groent ende
 met soodanige s' vort tijt by wydonnend ende -

met s' 172 gebets
 vvoor te inde Bronck
 s' vvoor te vvoor vvoor
 ende lanck

Pracst van

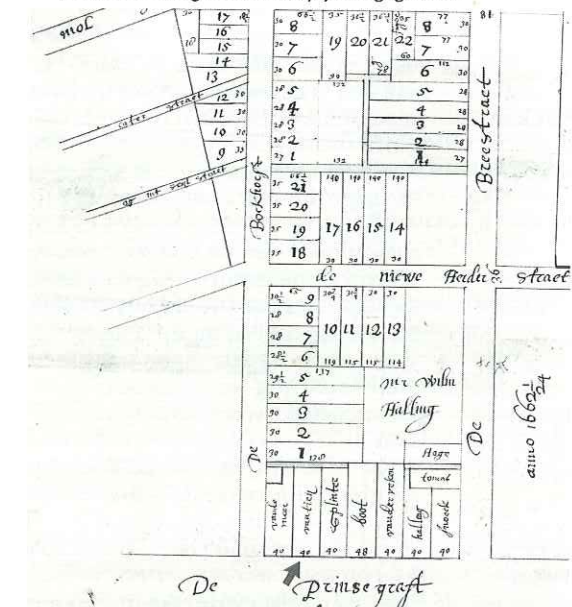
4. Fragment van de akte waarbij Abraham van Thije eigenaar van het bouwperceel werd.

1. Drie eeuwen eigenaren en bewoners

De Prinsegracht
 Alleen de naam van de Prinsegracht wijst er nog op dat de huidige verkeersader ooit een ander aanzien heeft gehad. Het lijkt haast ondenkbaar dat er tot aan de eeuwwisseling een lommerrijke gracht lag, die aan de kant van het centrum niet uitmondde op de brede Grote Marktstraat, maar op het min of meer omsloten plein van de Grote Markt. Na de demping van de gracht, successievelijk in 1881/82 en 1902/03 en de twintigste-eeuwse doorbraken van de Grote Marktstraat en de Jan Hendrikstraat is dan ook enige verbeeldingskracht nodig om zich de oude toestand voor te stellen.

De Prinsegracht vormt de kern van een 17de-eeuwse stadsuitbreiding. De plannen hiervoor kregen gestalte rond 1640 (afb. 2). De Haagse bevolking had toen sinds enkele decennia een flinke groei doorgemaakt en gestimuleerd door stadhouder Frederik Hendrik kreeg het "dorp" allengs steeds alleures. De nieuwe gracht diende een tweeledig doel. Ten eerste moest zij de doorstroming van de reeds bestaande grachten bevorderen en de vergrote groentemarkt bereikbaar maken voor de schuiten uit het Westland. In die richting zou immers op aandrang van Frederik Hendrik een vaart worden gegraven die tot aan het prinselijke slot Honselaarsdijk zou voeren. Daarnaast zou de gracht echter ook de ruggraat gaan vormen voor een prestigieuze stadsuitbreiding. Het uitbreidingsplan - dat wel wordt toegeschreven aan de toenmalige "stadsfabriek" Bartholomeus van Bassen - was voor het Den Haag van die tijd van een ongewone omvang en allure, strak en rationeel van opzet, met brede en loodrecht op elkaar staande straten en vaarten: Prinsegracht, Boekhorststraat, Lange Beestenmarkt, Herderinnestraat en Brouwersgracht. Het nieuwe stadsdeel zou met de Prinsegracht de rijke Amsterdamse grachten naar de kroon moeten steken. Niet voor niets werd de gracht vernoemd naar de op praal en prestige beluste

5. De bouwpercelen aan de Prinsegracht, de Boekhorststraat en de Lange Beestenmarkt in 1641. (Perceel Prinsegracht 4 met pijl aangegeven).

Prins-Stadhouder. Er zouden vooral huizen van standing moeten komen, breed, hoog en statig van opbouw. Voor de bouwpercelen werd daarom een minimumbreedte voorgeschreven - bijna 12 meter - terwijl de te bouwen huizen aan nauwkeurige voorschriften werden onderworpen.

Uitgifte van de eerste erven
 Die regels maakten ongetwijfeld deel uit van de voorwaarden waaronder de eerste 17 erven op 23 december 1641 in de St. Sebastiaansdoelen onder de hamer kwamen. Tot deze eerste gronduitgifte behoorde ook het rijtje van 7 erven aan de Prinsegracht dat tussen de Boekhorststraat en de Lange Beestenmarkt ligt (afb. 5). De huizen op deze zeven percelen zouden tot de meest statige van de Prinsegracht gaan behoren. De perceelbreedte vormde daarvoor al een eerste voorwaarde: 48 voet voor het middelste erf en 40 voet voor elk van de andere, waardoor een symmetrisch geheel tot stand zou komen. Vanzelfsprekend werd daarbij uitdrukkelijk bepaald dat op elk erf maar één pand mocht worden gebouwd. Een extra luxe vormde voorts de achteruitgang naar de Boekhorststraat of de Lange Beestenmarkt. Bij de officiële overdracht van één van de percelen - Prinsegracht 8 - werden de bouwvoorwaarden nog eens uitdrukkelijk vastgelegd. Een en ander betekende dat de bouwverplichting strikt moest houden aan de - helaas niet meer aanwezige - "stantteyckening" die door de Magistraat, mogelijk in de persoon van stadsfabriek Van Bassen, ten behoeve van de "timmeragie" was gemaakt. Het huis mocht daarbij, volgens een nogal vage formulering, wel "sierlijcker maer niet slechter" worden gebouwd en moest zoveel mogelijk op gelijke hoogte komen met die van de overige erven. Dit laatste werd nader gespecificeerd: nl. met een "opganck" vanuit het straatniveau van tussen de 3 à 4 voeten (1 voet = ca. 30 cm), "met alsulcke bordestrappen" als de bouwheer "goetvinden" zou, mits deze niet verder dan 4 voet buiten de gevel zouden uitspringen. De eerste verdieping moest minstens 13, en de tweede minstens 12 voet hoog worden, met een "bequaeme borstweringhe daerboven", wel hoger, maar niet lager. Een derde verdieping was toegestaan, als men maar zoveel mogelijk de hoogte van de andere huizen zou blijven volgen. Dit alles "tot welstand van 't gemeene werck".

In de zomer van 1642, een half jaar na de eerste gronduitgifte, werd daadwerkelijk een begin gemaakt met het graven van de gracht. Men mag aannemen dat tegelijkertijd de eerste timmerlieden en metselaars aan de slag gingen. Het huis op nr. 2, eigendom van de zijdekoopman Pieter van der Meer, stond al in 1643 overeind en het erf op nr. 4, dat gekocht was door de legerofficier "capiteyn" Abraham van Thije, zal tegelijk of niet al te lang daarna zijn bebouwd (afb. 4). Oud-burgemeester Splinter liet zijn huis op nr. 6 waarschijnlijk weer wat later optrekken. Vóór 1646 waren alle zeven erven tussen de Boekhorststraat en de Lange Beestenmarkt met huizen bebouwd.

6. Abraham van Thije, 1603-1645 (olieverf, 1633).

Zo vlot ging het later beslist niet meer. De hoogste kringen gaven de voorkeur aan Voorhout en Vijverberg. Immers, met de Grote Markt, de ernaast gebouwde Boterwaag en de Korenbeurs verderop, vormde de Prinsegrachtbuurt intussen niet zozeer een aristocratische als wel "burgerlijke" leefomgeving. Maar dat de later uit te geven percelen een stuk smaller en dus goedkoper werden, mocht niet veel baten. Grote delen van de Prinsegracht en naaste omgeving bleven lang onbebouwd. Het grootse uitbreidingsplan bleef een onvoltooid droom: Amsterdam was nog lang niet geëvenaard. Jacob van der Does zou in 1668 dan ook met enige spijt opmerken:

Dit is de schoonste gracht, die yemant aan kan schouwen,
Van water, van Geboomt, van Bruggens, van
Gebouwen,
Die niet sou wijcken voor een gracht van
d'Amstelstadt,
Indien zij was volmaect en al haer huysen
hadt.

De zeventiende eeuw: de familie Van Thije

De huizen aan het begin van de gracht beantwoordden echter wel aan de verwachtingen. De bewoningsgeschiedenis weerspiegelt uiteraard het "deftige" karakter ervan. Luitenant-kolonel Abraham van Thije was zoals gezegd de eerste eigenaar van het huis op Prinsegracht 4 (afb. 6). Deze in 1603 geboren artilleriecommandant stond in hoog aanzien bij

stadhouder Frederik-Hendrik en was op diens warme aanbeveling in dienst gekomen bij de landgraaf van Hessen. Na een aantal jaren bij deze Duitse vorst te hebben gediend keerde hij met overvloedige bewijzen van waardering terug in het leger van de Republiek, trouwde in 1639 met de Amsterdamse patriciërsdochter Anna de Schilder en vestigde zich vervolgens in Den Haag.

De geschiedenis van het gezin geeft een weinig gelukkig beeld te zien. In mei 1645 zien we Abraham nog in de weer met voorbereidingen voor de campagne waarmee de Republiek Zweden te hulp kwam in een gewapend conflict met Denemarken. Maar op 7 december van dat jaar maakte een ongeluk bij het laden van zijn jachtgeweer een onverwacht einde aan zijn leven. Hij was toen nauwelijks 42 jaar oud en liet vier jonge kinderen na. Zijn jongste zoon was nog geen vier weken tevoren geboren.

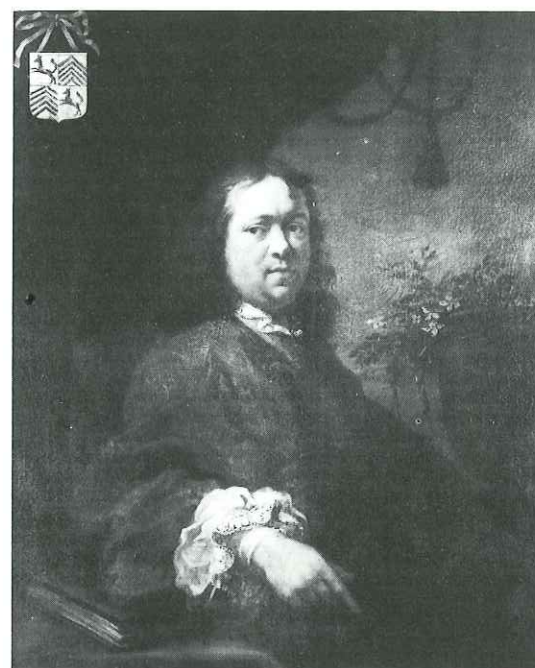
De 35 jaar jonge weduwe hertrouwde met Hendrik van Asch van Wijck, lid van de Admiraliteit te Rotterdam. Ook dit huwelijk, waaruit een dochter werd geboren, zou van korte duur zijn, want in december 1654 vinden we Anna de Schilder opnieuw terug als weduwe. Zij woont dan met vier kinderen in Alkmaar; haar jongste zoon uit het huwelijk met Abraham van Thije is namelijk jong overleden.

Korte tijd daarna keert zij naar Den Haag terug, al blijft zij banden met Alkmaar onderhouden. Het huis aan de Prinsegracht, dat tot dusverre voor zo'n 400 gulden per jaar verhuurd wordt, gaat zij dan zelf bewonen. In maart 1657 overlijdt er haar dochter Elizabeth.

De weduwe lijkt in de komende jaren nogal problemen te hebben met de harmonie binnen het gezin. Dat valt tenminste af te leiden uit de testamentaire beschikkingen die zij maakt. De voornaamste oorzaak moeten we zoeken in het dwarse karakter van haar enige zoon Isaac (afb. 7).

Na in 1665 op 25-jarige leeftijd te Pisa een juridische studie te hebben afgerond trouwde deze het jaar daarop met zijn volle nicht Elisabeth Lestevenon en vestigde zich vervolgens als advocaat in Den Haag. Mogelijk werd dit huwelijk vooral door de omstandigheden afgedwongen. Elisabeth raakte enige jaren tevoren hevig in opspraak door de "soete vrijage" met een zekere Gabriel de Lalande. Haar ouders, die een veel betere partner op het oog hadden, maakten evenwel een resoluut einde aan de verhouding. De afgewezen pretendent nam op een heel bijzondere wijze wraak en maakte de "vrijage" in een gedetailleerde publikatie wereldkundig. De affaire werd in Amsterdam, de woonplaats van de familie Lestevenon, onderwerp van meesmullende pamfletten en de positie van Elisabeth op de huwelijksmarkt werd er natuurlijk niet beter op! Het is aannemelijk dat daarom binnen de eigen familie naar een huwelijkspartner werd gezocht.

De mogelijke wrijfpunten tussen Isaac en zijn familie lagen echter niet in de onverkwikkelijke affaire die zijn vrouw had doorgemaakt. Integendeel, zijn zuster Machtelina kon heel wat meer waardering opbrengen voor Elisabeth dan voor hemzelf. Dat blijkt in 1668 wanneer Machtelina haar schoonzuster Elisabeth tot haar universele erfgenaam benoemt, maar dan

7. Mr. Isaac van Thije, 1639-1695 (olieverf, door Ferdinand Bol).

wel met een aantal bepalingen die tot doel hebben haar broer buiten spel te zetten. Isaac was iemand die bij betrekkelijk futiele zaken hevig op zijn strepen kon staan. Dat bleek enige jaren later, toen hij op een meemiddag in 1671 een kennis wegbracht naar de postkoets van 2 uur. Bij aankomst bleek dat de wagen juist vertrokken was. "Ghij moet U regelen naer de Hoffklock en niet naer de Grote Klock" (d.w.z. de klok van de St. Jacobskerk), kapittelde hij verbolgen de postmeester Cornelis Quant. De tegenstellingen tussen het dorp en het hofgebied, die de Haagse geschiedenis steeds gekenmerkt hebben, ontvaardden maar al te vaak in kinderachtige haarkloverijen en ook Isaac van Thije deed daar als advocaat voor het Hof van Holland nu weer lustig aan mee. De postmeester antwoordde dat hij zich volgens zijn instructie alleen maar te richten had naar de klok van de St. Jacobskerk en dat Van Thije zich eigenlijk voor niets zo druk maakte, "want", zo voegde hij er aan toe, "de wagen staet daer voor de Houtstraet, ghij kont daer nog op komen desgewenst, geeft mij U briefje." Maar Isaac vond dit een uitermate onbeschaamd wederwoord, maakte Quant uit voor een "schelm", een in die tijd zeer grievend scheldwoord en toen de postmeester daar iets tegen inbracht, raakte hij buiten zichzelf van woede. Zonder zich te bedenken gaf hij de functionaris een onbeheerste trap tegen het bovenlijf. "O Godt, jou schellem, sult ghij mij soo schoppen, ghij hebt mij te borsth geschopt," riep de aangevallene verontwaardigd en geschrokken uit. Dit bracht de advocaat echter geenszins tot bedaren. Integendeel. "Treck U degen uyt," riep hij tegen zijn vriend en spoorde deze aan om er eveneens eens goed op los te slaan.

Wanneer moeder Anna de Schilder in 1666 haar testament maakt, lijkt zij vooral bang te zijn dat Isaac door een kleinzielig optreden zijn nog

ongetrouwde en thuiswonende zusters Machtelina en Anna Elisabeth het leven zuur zal maken. Uitdrukkelijk bepaalt zij dat meubelen en huisraad niet verkocht mogen worden. En de juwelen en andere waardevolle voorwerpen die beide dochters in hun kast hebben moeten als een prelefaat worden beschouwd en vallen dus buiten de te verdelen erfenis. Bijzonder bezorgd is zij over Anna Elisabeth, de dochter uit haar tweede huwelijk. Degene die zou proberen hoe dan ook haar erfdeel te verkleinen bedreigt moeder dan ook resoluut met ontving. En hiermee is Anna de Schilder nog niet gerust, want een jaar later vindt zij het zelfs nodig om te bepalen dat beide ongetrouwde dochters de levensmiddelen, wijn-, vlees- en turfvoorraden e.d. die bij haar overlijden nog in huis zijn, mogen opmaken zonder dat dit gedetailleerd met hun erfdeel verrekend hoeft te worden. Ook mogen zij tot aan hun eventueel huwelijk het huisraad blijven gebruiken. Dochter Machtelina zal echter geen beroep op deze laatste bepaling hoeven doen, want het jaar daarop, in maart 1668, trouwt zij met een relatie uit Alkmaar, de baljuw van Nieuwburg Jacob Coren en verhuist naar Noord-Holland.

Na de dood van Anna de Schilder in 1676 komt het huis aan de Prinsegracht aan Machtelina. Daar zij zelf met haar gezin in Alkmaar woont, wordt het pand vooreerst verhuurd. Enkele huurders zijn ons bekend. Zo zien we er in de jaren tachtig mr. Mattheus Gool wonen. Hij was een zoon van de toen vermaarde Leidse hoogleraar in de wiskunde Pieter Gool en zelf lid van de Raad van Brabant, een rechtscollège

8. Mr. Pieter de Huybert, 1622-1697 (ets door J. Houbraken naar een tekening van A. Schouman).

dat in Den Haag zetelde. Het generaliteitsgebied Brabant was toen immers geen autonome provincie, zoals Holland of Utrecht, maar werd vanuit het Binnenhof bestuurd.

Rond 1700 treffen we Elisabeth de Hohepied in het grachtenhuis aan, samen met drie dienstboden en een huisknecht. Deze in 1627 geboren Amsterdamse patriciërsdochter was in 1674 voor de tweede maal getrouwd met de vijf jaar oudere Pieter de Huybert, heer van Burgh en Kraayenstein, een Middelburgse koopmanszoon die toen op bestuurlijk gebied een schitterende carrière achter de rug had (afb. 8). Hij was in 1665 raadpensionaris van Zeeland geworden en behoorde in 1667 tot de delegatie die namens de Republiek onderhandelde over de Vrede van Breda. Bij die vrede, die een eind zou maken aan de Tweede Engelse Oorlog, kreeg de Republiek de kolonie Suriname in handen. In 1687 werd Pieter de Huybert lid van de Raad van State en dit maakte een verhuizing naar Den Haag noodzakelijk. Na de dood van haar man in 1697 blijft Elisabeth de Hohepied in Den Haag wonen, tot zij zelf in 1712 overlijdt.

9. Marktkramen op de overkluizing van het water dat van de Lutherse Burgwal naar de Prinsegracht stroomde, ca. 1730 (gravure van R. Boitet naar een tekening van G. van Giessen).

De achttiende eeuw: de familie Van der Mieden

Het huis aan de Prinsegracht was inmiddels overgegaan naar een van de dochters van Machtelina van Thijs, de naar haar grootmoeder vernoemde Anna Coren. Sinds 1696 was deze getrouwd met de Alkmaarse advocaat en notaris Aris van der Mieden. Mede door dit huwelijk kreeg Van der Mieden, zoon van een gefortuneerde schoenmaker en leerkoper, toegang tot de Alkmaarse regentenkringen en daarmee achtereenvolgens tot een aantal eervolle (en lucratieve) bestuursposities. Zo werd hij in 1699 kerkmeester van de plaatselijke Grote Kerk, in 1718 lid van de vroedschap, in 1727 burgemeester, vervolgens lid van de Staten van Holland en in 1739, kort voor zijn overlijden, Gecommitteerde Raad, d.w.z. lid van het dagelijkse bestuur van de provincie. Daarnaast was hij nog bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie en dijkgraaf van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland. De particuliere aangelegenheden werden hierbij bepaald niet verwaarloosd. Zo zien we Aris alert optreden als één van de burens van het huis aan de Prinsegracht in 1700 met een verbouwing begint en daarbij iets over de schreef gaat. De zaak heeft weinig om het lijf: bij het optrekken van een aanbouw achter nr. 6 zijn de muurankers even over de "grens" komen te

DE GODSDIENST DANKT IN 'T HART, DE VRYHEID JUIGT VERHEUGD, EEN VYFDE WILLEM VULT HET GANSCH LAND MET VREUGD.

10. Een van de panelen die Adriaan van der Mieden liet ophangen aan zijn huis bij de doop van de latere stadhouder Willem V (ets door P.C. La Fargue naar een schilderij van M. Terwesten).

hangen. Van der Mieden zet echter kennelijk graag de puntjes op de i en al eist hij nu niet onmiddellijk dat de ankers weer verwijderd worden – hetgeen zou neerkomen op afbraak van de aanbouw! –, toch laat hij heel precies vastleggen dat hij en de opvolgende eigenaren ten eeuwigen dage wel het recht daartoe blijven behouden.

De Prinsegracht was in die tijd overigens nog steeds een onvoltooide gracht. De bebouwing liep niet verder dan de Brouwersgracht. Jam-

mer, schreef Gijsbert de Cretser in 1711, immers, "vermakelijk" en fraai was de gracht wèl met haar "heel deftige huizen" en rijen lindebomen, maar het "was te wenschen dat dezelve geheelijk en tot het eynde toe met zodanige huizen bebouwd was." Een poging tot uitgifte van nieuwe bouwpercelen was kort tevoren mislukt, want, aldus De Cretser, in "deze swaare oorlogstijden hebben weynig menschen lust om zulke kostelijke huizen te bouwen." Bovendien was er de concurrentie van het nieuwe uitbreidingsplan aan de kant van het Voorhout (de "Nieuwe Uitleg"), dat op initiatief van de provinciale Rekenkamer tot stand was gekomen.

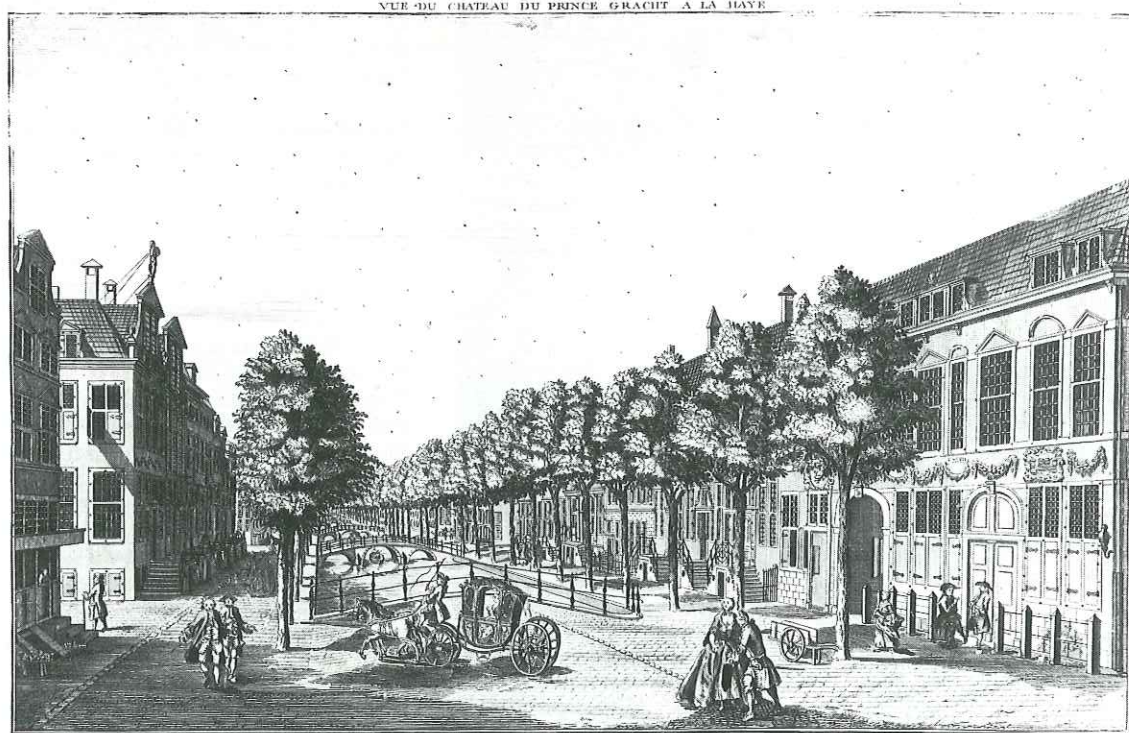
Tussen de Prinsegracht en de serene Prinsessegracht lag trouwens een wereld van verschil. De bewoners van het huis aan de Prinsegracht waren op de wekelijkse marktdagen getuigen van een levendige drukte (afb. 9). Zij zagen er hoe de tuinders uit het Westland met hun schuiten de verse groenten aanvoerden en hoe in de Boterwaag en de Korenbeurs boter en graan verhandeld werd en hoorden het geschreeuw van de biggen op de Varkenmarkt.

Die bewoners waren vooreerst nog huurders. De eigenaar van het huis, Aris van der Mieden, was voor zijn werkzaamheden immers aan Alkmaar gebonden. Dat hij het pand niet verkocht had wellicht te maken met door hem gekoesterde perspectieven op een voortzetting van zijn bestuurlijke carrière in Den Haag. Zijn tweede, in 1702 geboren zoon Adriaan kwam echter al veel eerder naar Den Haag.

Na zijn rechtenstudie in Leiden werd deze op 22-jarige leeftijd namelijk rentmeester van de exploiten van de hier zetelende Hoge Raad. Toen hij het jaar daarop, in maart 1725, met de Middelburgse Elisabeth Wouters van Siam trouwde, was het huis aan de Prinsegracht een van de goederen die hij bij het huwelijk inbracht. De echtelieden betrokken het echter niet onmiddellijk, maar huurden eerst een woning in de Nobelstraat. Misschien deden zij dat omdat het grachtenhuis toen nog verhuurd was, misschien ook omdat zij eerst een grondige verbouwing wilden afwachten.

Adriaan van der Mieden maakte al snel promotie. In 1728 werd hij op 26-jarige leeftijd tot raadshier bij het Hof van Holland benoemd. Na zo'n zestien jaar als zodanig te hebben gefungeerd leek er plotseling een vernederend eind aan zijn carrière te komen, toen hij in 1744 geschorst werd wegens "belediging van het hof". Niet iedereen was het daarmee eens: "Van der Mieden is een goet Christen en een vroom patriot. Door hem sal justitie staande blijven. God zegene hem," schreven zijn vrienden. De kwestie sleepte zich nog drie jaren voort, tot Van der Mieden op 7 mei 1747 door de Staten van Holland in het gelijk werd gesteld.

De geschorste raadshier had daarbij geluk. Tezelfdertijd was namelijk de publieke opinie radicaal gewijzigd ten gunste van de Prins van Oranje, met wiens familie hij al jaren een uitstekende relatie onderhield. En toen de Prins, na een stadhouderloze periode van 45 jaar weer tot stadhouder van alle gewesten werd benoemd, stond ook Van der Mieden weer midden in het politieke circuit en werd één van

's Prinsen adviseurs. En het was natuurlijk geen toeval dat Van der Miedens oudste zoon Aris in hetzelfde jaar 1747 tot lid van de Alkmaarse vroedschap werd benoemd!

Bij de doop van een nieuwe Oranjetelg in 1748 – de latere stadhouder Willem V – gaf de in ere herstelde raadsheer dan ook op uitbundige wijze blijk van zijn erkentelijkheid. De vermaarde schilder Terwesten schilderde in zijn opdracht een vijftal levensgrote allegorische taferelen, die vervolgens ter opluistering van de doopfeestelijkheden aan de gevel van het grachtenhuis werden opgehangen (afb. 10). Een paneel boven de voordeur bezong de "altoos durende gelukkige Vereeniging der Seven Vrije Neederlanden met het Doorlugtigh Huis van Oranje en Nassau." De andere vier panelen, die ter weerszijden voor de vensters waren gehangen, verheerlijkten de gelukkige gevolgen van het nu erfelijk geworden stadhouderschap voor de republiek:

't Bedrog, geweld en list met schrik en angst verdwijnt
Nu Waarheid, vrede en recht met hemelglans verschijnt.

En ongetwijfeld dacht Van der Mieden bij deze regels – die vermoedelijk uit zijn eigen pen zijn gevloeid – aan wat hij zelf de voorafgaande jaren ondervonden had.

Na het overlijden van de stadhouder in 1751 werd hij een van de belangrijkste adviseurs van diens weduwe Anna, die gedurende de minderjarigheid van de jonge Willem V als "Gouvernante" de staatszaken waarnam. Aan deze positie dankte hij in 1758 tenslotte zijn benoeming tot president van het Hof van Holland. Hij overleed zes jaar later, op 13 november 1764, aan "water in de borst". Enige dagen tevoren, op de 7de, had hij met zijn vrouw Elisabeth nog een aanvulling op het gezamen-

11. De Prinsegracht, midden 18de eeuw, met links de Boekhorststraat. Het tweede huis vanaf de hoek is het tegenwoordige CJMV-gebouw (ets, H. Scheurleer F.Z.).

lijke testament gemaakt. Een van de bepalingen hield in dat het ambtsarchief van Adriaan naar de oudste zoon moest gaan. Behalve deze papieren liet Van der Mieden, een man met een brede culturele belangstelling, een rijke boeken- en naturaliënverzameling na.

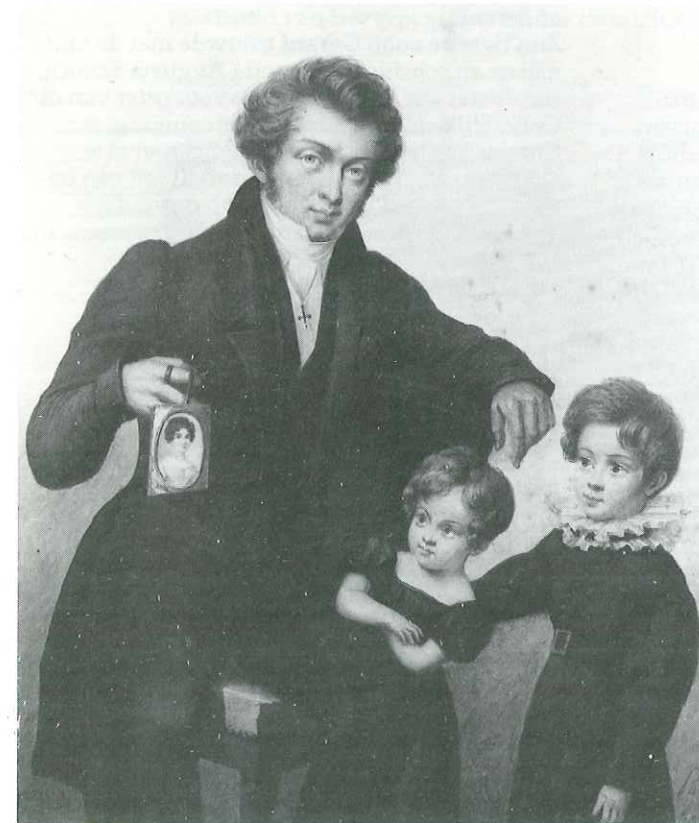
Elisabeth overleefde haar man nauwelijks meer dan een jaar. Op 7 november 1765 maakte zij opnieuw, zij het nu alleen, een aanvulling op het testament. De keuze van de datum, de verjaardag van het codicil dat zij met haar man maakte, lijkt een duidelijk gebaar van piëteit. Deze keer ging het er onder meer om wat er met de inboedel gebeuren moest, met de groene "trijpe" stoelen in de bovenzaal, de rode armstoelen in het beste zijsalet en die in het dagelijkse zijsalet, met het grote bureau dat men onder elkaar de "haverkist" noemde en nog veel meer andere zaken. Beslist wilde zij geen uitverkoop, noch van de "meubelen, porcelein, goud, silver, rariteiten, schilderijen, stukgoederen en wat dies meer is", noch van de boekenverzameling. Deze zaken zouden de kinderen onderling moeten verdelen. Een uitzondering maakte zij voor de verzameling "hoorns, schulpen, insecten, naturaliën, gouderts, besoarstenen en Indische munten", die binnen de familie kennelijk geen waardige bestemming konden vinden. Een maand later stierf Elisabeth aan "teering".

Het huis aan de Prinsegracht bleef hierna gezamenlijk eigendom van de vijf jongste kinderen Van der Mieden (afb. 11). Wie het toen bewoonde is niet bekend. Misschien dochter Adriana Anna, die al op 27 december 1764, nauwelijks anderhalve maand na het overlijden van haar

vader, in het huwelijk trad met mr. Bartholomeus Gerardus van der Velden. In mei 1776 – het echtpaar Van der Velden-Van der Mieden was toen gescheiden – werd het pand betrokken door Maria van Royen, die sinds 1775 weduwe was van de Brielse oud-burgemeester en rentmeester-generaal der domeinen in Voorne en de Beyerlanden, mr. Theodorus Beels. Maria van Royen bleef het pand bewonen tot zij in januari 1799 overleed.

De raadsheer mr. Hendrik Castrop werd de volgende huurder (afb. 12). Hij was een fervent patriot, die in 1796 lid en het jaar daarop president van de Nationale Vergadering was geworden. Zijn weinig tactvol temperament had tot gevolg, dat hij bij de staatsgreep van januari 1798 in de Gevangenpoort belandde. Na zijn vrijlating in juli van datzelfde jaar keerde hij niet meer terug in de politiek. Hij werd raadsheer in het gerechtshof van het departement van de Delf, later in het Hof van Holland en als zodanig kwam hij het huis aan de Prinsegracht bewonen.

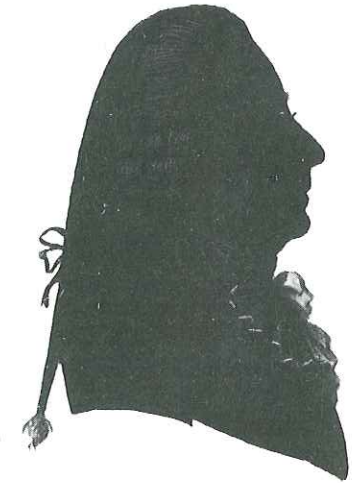
Van de kinderen Van der Mieden die het huis in gezamenlijk eigendom hadden, waren er inmiddels drie overleden: Gualtherus George Gideon, die alleen een kleinzoon George naliët, in 1798, de ongehuwd gebleven Elisabeth Josina en Anna respectievelijk in 1799 en 1801. Toen tenslotte ook Christoffel Wouters zonder vrouw en kinderen na te laten in 1806 stierf, besloten de gescheiden Anna Catharina en de voogden van de minderjarige George het huis aan de Prinsegracht, dat ruim anderhalve eeuw lang binnen één familieverband was gebleven, van de hand te doen.

13. Gerard Jacobus Scheurleer, 1801-1871.

De negentiende eeuw

Voor 17.000 gulden werd het zeventiende-eeuwse pand nu eigendom van de staatsraad Arnoldus van Gennep, die het echter nog geen half jaar later met een nominaal verlies van 5.000 gulden doorverkocht aan Arnoldus Abraham de Vries Robbé. Deze eigenaar bewoonde het huis nauwelijks zelf. Toen hij het in 1838 van de hand deed, woonde hij op het Rijswijkse buiten Burgvliet.

12. Mr. Hendrik van Castrop, 1736-1806 (silhouet).

De 48-jarige Bredase wijnkoper Francis Twiss, die toen voor 18.000 gulden de nieuwe eigenaar werd, vestigde er een wijnhandel. De stal en het koetshuis, die zoals we weten in de Boekhorststraat uitkwamen, werden onderkelderd en getransformeerd in een wijnopslagplaats. Mogelijk beantwoordde een en ander toch niet aan de verwachtingen, want alweer twee jaar later deed hij het woonhuis over aan de bekende Haagse bankier Gerardus Jacobus Scheurleer (afb. 13). Zelf ging hij weer terug naar Breda. Zijn 24-jarige zoon Willem bleef nog in Den Haag de wijnnering drijven en maakte daarbij uiteraard nog gebruik van de wijnkelders aan de Boekhorststraat. Overigens toucheerde de wijnkoper bij de verkoop van het huis een behoorlijke brutowinst van 7.000 gulden, later nog vermeerderd met de 3.500 gulden die hij ontving toen hij ook het wijnpakhuis aan de bankier wist over te doen. Mogelijk vond deze winst deels zijn rechtvaardiging in een grondige opknappbeurt.

Na achttien jaar het huis met zijn kinderrijke gezin te hebben bewoond, deed Scheurleer het van de hand, samen met het wijnpakhuis. De veilingannonce sprak toen van een uitmuntend onderhouden huis, bestaande uit een "ruim onderhuis met grote keuken, voorzien van wit marmere vloeren, mangelkamer, provisie- en wijnkelder, kelder voor brandstoffen met een aparte ingang aan de straat", een belétag met "vier ruime kamers, waaronder een fraaie suite, alle behangen en geplafonneerd, met marmere schoorsteenmantels en grote vaste spiegels" en een boven- en zolderverdieping met "acht vertrekken, merendeels behangen, geplafonneerd en van stookplaatsen voorzien, een droogzolder met domestiekenkamers."

Voor de assuradeur Macquelin, die voor 23.000 gulden eigenaar van het geheel werd, vormde het waarschijnlijk in de eerste plaats een beleggingsobject. Onder degenen die het pand van hem huurden, treft men illustere namen aan. Zo woonden er in 1862 de ouders van Louis Couperus (die er overigens niet geboren werd) en van 1866 tot 1870 de pauselijke gezant mgr. J. Cattani, die een van de vertrekken als kapel inrichtte.

Veel profijt moet het huis de assuradeur niet hebben opgeleverd: toen hij het in augustus 1869 verkocht, kreeg hij er niet meer voor dan 17.000 gulden.

14. Mr. Balthazar Theodorus baron van Heemstra, 1809-1878 (litho)

De nieuwe eigenaar, de in 1809 geboren mr. Balthasar Theodorus baron van Heemstra van Froma en Eibersbergen, zou het grachtenhuis weer zelf bewonen (afb. 14). Na negen jaar als advocaat te hebben gewerkt en nog eens negen jaar als ontvanger van 's Rijks belastingen, had deze Friese edelman de voorkeur gegeven aan een ambteloos leven. Hij wisselde enkele malen van residentie en kwam tenslotte via Leiden in Den Haag terecht.

Al was hij dan een ambteloos burger, zijn meer dan gewone belangstelling voor het al of niet georganiseerde culturele leven maakte hem bekend tot over de landsgrenzen. Hij was lid, erelid of beschermheer van talloze geleerde genootschappen, rederijderskamers en verenigingen op het gebied van zang, toneel en declamatie – zoals van de Haagse Vereeniging van Jongelieden onder de Zinspreuk "Oefening en Vriendschap". Als bestuurslid van instellingen als de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen droeg hij graag bij aan wat tegenwoordig volwassenen-educatie zou worden genoemd en toen "bevordering van de zedelijke ontwikkeling en volksbeschaving" heette.

Van Heemstra liefhebberde zelf veel op het gebied van de Friese geschiedenis, de genealogie en de wapenkunde. Op dit gebied bezat hij een kostbare verzameling, die hij op zijn Friese landgoed de Schiestins bewaarde. Maar ook

zijn huis aan de Prinsegracht bevatte een opmerkelijke collectie rariteiten, handschriften, historische platen en munten. Zijn kabinet van oudheden, waarvoor hij speciaal enkele "zalen" van zijn huis had ingericht, trok bezoekers uit binnen- en buitenland. De aan de expositieruimten grenzende kapel van mgr. Cattani, die toen deels intact was gebleven, was daarbij versierd met kerkelijke oudheden en schilderijen.

Deze gedurende zoveel jaren bijeengebrachte verzameling heeft de baron nauwelijks overleefd. Binnen een jaar na zijn overlijden, op kerstavond 1878, kwam ze al onder de hamer. En nadat zijn weduwe nog een achttal jaren het pand aan de Prinsegracht was blijven bewonen, besloten de gezamenlijke erfgenamen ook dit deel van de nalatenschap ter veiling te brengen.

Voor 19.900 gulden komt het dan in handen van de apotheker Frans Hendrik Reen Cannegieter, die de woning vervolgens verhuurt aan de hervormde predikant Coenraad Jacob Gerbrand van Hoogstraten (afb. 15).

Deze laatste particuliere bewoner van het huis was in 1843 geboren als zoon van een dominee en had voor zijn komst naar Den Haag achtereenvolgens vijf jaar in Velsen en nog eens vijf in Almelo gewerkt. Den Haag zou zijn laatste standplaats worden. In 1895 maakte zijn overlijden een ontijdig einde aan zijn pastorale activiteiten: hij werd niet ouder dan 52 jaar. Hij wordt vooral beschreven als een man van de praktijk, die niet alleen actief was als zieleherder, maar ook als bestuurslid van instellingen als de Nederlandsche Middernachtszendingsvereniging, de inrichtingen te Zetten en de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs.

Zijn tweede zoon Gerard trouwde met de journaliste en schrijfster Amanda Augusta Schoch, een zuster van de toenmalige voorzitter van de Christelijke Jonge Mannen Vereeniging, mr. Charles Ferdinand Schoch. Het is niet al te gewaagd te veronderstellen dat dit feit een bepalende invloed heeft gehad op de verdere geschiedenis van het pand aan de Prinsegracht.

15. Ds. Coenraad Jacob Gerbrand van Hoogstraten, 1843-1895.

2. Bouwgeschiedenis en architectuur - historisch belang

Het zeventiende-eeuwse huis

In 1642 liet de Haagse magistraat een aanvang maken met de aanleg van de Prinsegracht, waarvoor de stadsbouwmeester Bartholomeus van Bassen het ontwerp maakte. Niet alleen zou men daarmee een goede waterverbinding tussen de op het terrein van het v.m. Elisabethsklooster aangelegde groentemarkt en het Westland verkrijgen, maar ook zag de magistraat de mogelijkheid een stadsuitleg tot stand te brengen, die wat allure betreft de Amsterdamse Herengracht naar de kroon moest steken. Die opzet is maar zeer ten dele geslaagd. Slechts aan het gedeelte tot de Brouwersgracht werd een aantal representatieve patriciërswooningen gebouwd, o.a. voor de burgemeestersfamilie Dedel en voor de families Splinter en Van Thije-De Schilder. Het stadsbestuur liet in 1650 de Boterwaag bouwen, gevolgd door het Korenhuis op de hoek van de Varkenmarkt en even verder het Tuchthuis, maar het Hofje van Nieuwkoop, dat Johan de Bruyn van Buytewech, heer van Nieuwkoop, in 1658 stichtte, zou lange tijd als een eenzame voorpost temidden van de landerijen staan.¹

Het huis Prinsegracht 4, gebouwd omstreeks 1643 door kapitein Abraham van Thije, is een van de statige behuizingen die wel tot stand kwamen en beantwoordden aan de voorstelling die de magistraat zich van de Prinsegracht had gemaakt (afb. 16 en 17). De grotendeels bakstenen gevel – alleen voor het souterrain en voor gebeeldhouwde onderdelen is natuursteen toegepast – telt vijf vensterassen en het pand omvat boven het souterrain een belétage, een verdieping en een kapverdieping. Stilistisch zou men de gevel kunnen karakteriseren als een voorbeeld van het vroege Hollandse classicisme.

16. Prinsegracht 4. Voorgevel in 1963.

17. Prinsegracht 4 en 6. Voorgevels in 1983.

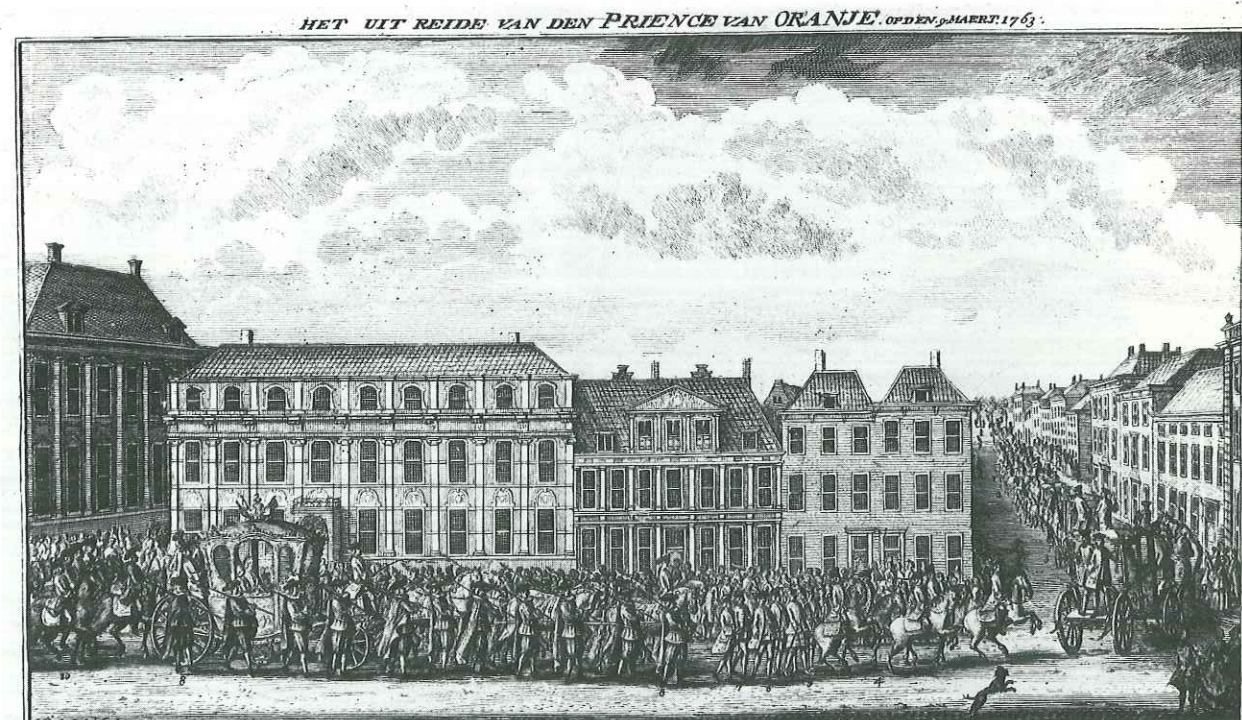

me, hoewel de bouwtijd daarvoor aan de late kant is. Tussen de vensters zijn gemetselde pilasters aangebracht in drie opeenvolgende orden. De belétage heeft pilasters met beeldhouwde kapitelen en basementen van de Dorische orde, de verdieping bezit Jonische en de drie vensters brede, attiekvormige dakkapel boven het forse hoofdstel vertoont Corinthische pilasters. De vensterassen aan weerszijden van het attiekachtige middengedeelte hebben een lagere attiek met Dorische pilastertjes op de hoeken. Het middenstuk van de attiek wordt bekroond door een hoofdstel met een fronton waarin een versierd wapenschild dat geflankeerd wordt door beeldhouwde "hoornen des overvloeds". Het middenvenster van de attiek draagt een gebogen fronton, de vensters aan weerszijden daarvan hoofdstellen waarboven festoenen en de lage vensters in de zijtraveeën van de attiek worden bekroond door driehoekige frontons.

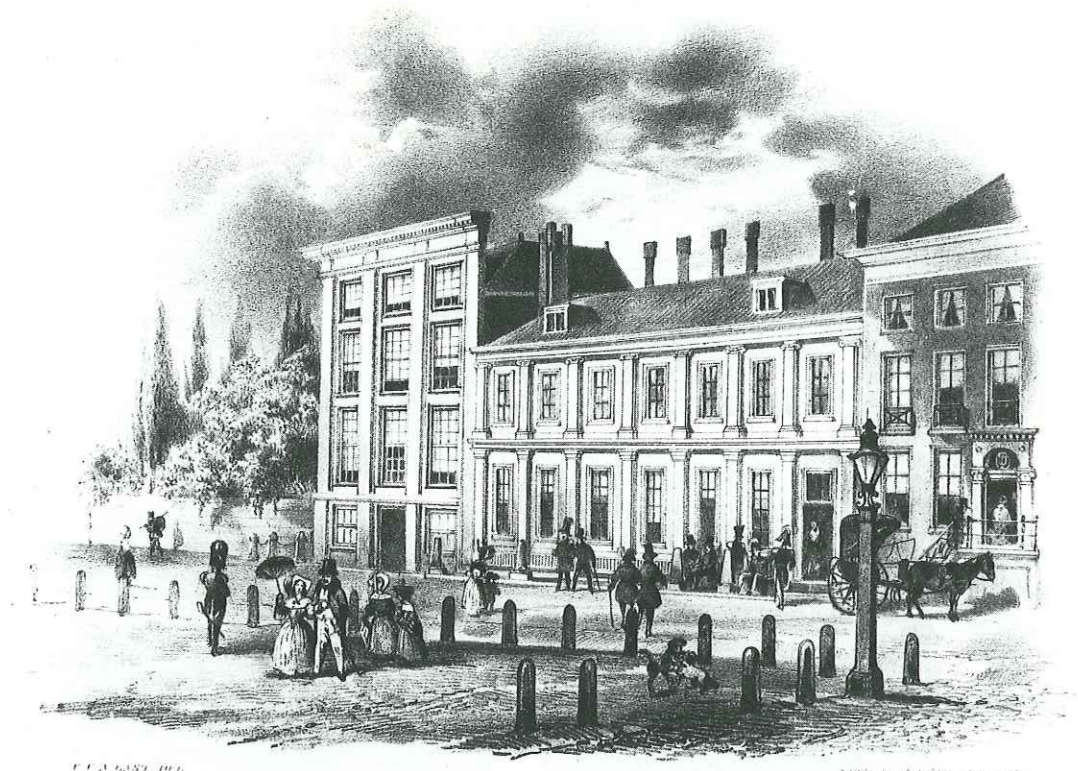
De gevel vertoont enkele eigenschappen die "onorthodox" aandoen, vergeleken met andere voorbeelden van het Hollandse classicisme. Tussen de belétage en de verdieping bevindt zich in plaats van een normaal hoofdstel slechts een geprofileerde, dunne kroonlijst met een uiterst smal fries, dat nog smaller werd toen men in de 18de eeuw de ramen daaronder verhoogde. Hierdoor staan de pilasters van de verdieping met hun basementen heel dicht op de Dorische kapitelen van de pilasters daaronder. Het krachtige, brede hoofdstel boven de verdieping vormt hiermee wel een merkwaardig contrast. Voorts zou men onder het middendeel van de attiek, de brede dakkapel met fronton, een risalerend gevelgedeelte verwachten. Dit is niet het geval en daardoor bestaat er geen verband tussen de attiek en het daaronder liggende deel van de gevel.

Een gevel, die grote verwantschap vertoont met die van Prinsegracht 4, heeft gestaan aan de noordzijde van het Plein, op de plaats waar nu de Witte Sociëteit staat. Dit huis moet kort na 1633, het jaar waarin vijf percelen grond aan de noordzijde van het Plein verkocht werden, gebouwd zijn.² Het telde zeven vensterassen en was dus aanzienlijk breder dan Prinsegracht 4. De overeenkomst blijkt uit de drie vensters brede, attiekvormige dakkapel met fronton en de toepassing van pilasters in de drie opeenvolgende orden tegen parterre, verdieping en dakkapel. Ook hier was er iets ongebruikelijks aan de scheiding tussen parterre en verdieping: een hoofdstel met een zeer smal fries. Bovendien ontbrak ook hier de middenrisaliet, waardoor net als bij Prinsegracht 4 geen relatie bestond tussen attiek en gevel. Het pand aan het Plein is ons bekend door een gravure van J. Besoet uit 1763, waarop het uitrijden van de prins-erfstadhouder van het stadhouderlijk kwartier naar het Oude Hof aan het Noordeinde is uitgebeeld op 9 maart 1763 (afb. 18). Een lithografie naar een tekening van C.C.A. Last, uitgegeven in 1848/1849 door Desguerois et Co en voorstellend "La Société sur le Plein no. 16", laat hetzelfde huis zien.³ De attiekachtige dakkapel is dan verdwenen, maar de opeenvolging van pilasterorden tegen parterre en verdieping (Dorisch en Jonisch) is goed zichtbaar, evenals het dunne hoofdstel tussen deze bouwlagen (afb. 19).

18. Gravure van J. Besoet: het uitrijden van de prins-erfstadhouder van het stadhouderlijk kwartier naar het Oude Hof, 9 maart 1763. In het midden het huis aan het Plein, waarvan de gevel verwant is aan die van Prinsegracht 4.

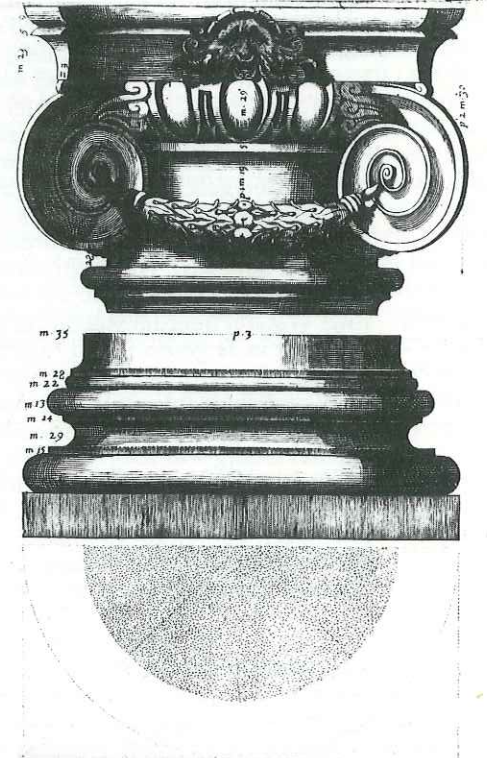
HET UITREIJDEN VAN DEN PRINCE ERFSTADHOUDER, OP DEN 9 MAERT 1763. NAAR DAT ZYIN DOORLUGHTIGE HOOGHEID DEN PRINCE ERFSTADHOUDER, OP DEN 9 MAERT MDCC LXXIII SESSIE HADDE GENOMEN IN DE COL EGHEN VAN HAER HOOGMOEDENDE EN RAED VAN STAETE, VERST BOE, SYNE DOORE HOOGHEID NAAMID DAGS TEN 11 URE MET EEN MAGNETIQUE SUITE VAN HET STADHOUD. Q. NAAR HET HOF. Xl. een gedeelte. Stads de part. 1. Stads de corp. 2. Adress van zyn Hoogheid met Coor. 4. St. op de part. 5. 4. Leperre-Gringis. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

LA SOCIÉTÉ SUR LE PLEIN. N° 16

In dezelfde tijd liet Constantijn Huygens zijn huis aan het Plein bouwen, dat in 1875 moest wijken voor het nieuwe ministerie van Justitie. Ook dit huis had in de middenrisaliet Jonische pilasters tegen de belétage en Corinthische tegen de verdieping en het hoofdstel tussen deze twee bouwlagen vertoont een smal fries, hoewel geprononceerder dan bij de Prinsegracht 4.

19. Litho naar een tekening van C.C.A. Last (1848/1849), waarop hetzelfde huis te zien is, dat onderdak bood aan de Nieuwe of Littéraire Sociëteit.
20. Kapiteel zoals Michelangelo dat toepaste aan het Palazzo dei Conservatori op het Capitool te Rome (1563). Afbeelding uit een der architectuurboeken van Vignola.

Met de kapitelen van de Jonische pilasters tegen de verdieping van Prinsegracht 4 is nog iets bijzonders aan de hand. Zij zijn nagevolgd van de Jonische kapitelen, die Michelangelo toepaste aan de zijvleugels van het Palazzo dei Conservatori op het Capitool in Rome, waarvan de bouw begon in 1563. De voluten van deze kapitelen worden verbonden door guirlandes. Daarboven bevindt zich tussen de aanzetten van de voluten een eierlijst die bekroond wordt door een maskerkop (afb. 20). De hier genoemde kapitelen van Michelangelo werden in onze streken bekend door middel van vertalingen van sinds het midden van de 15de eeuw in Italië verschenen architectuurverhandelingen, gebaseerd op de "Tien boeken over architectuur" van de Romeinse bouwmeester Vitruvius, die in 1415 waren teruggevonden. Hierin worden de vier orden beschreven: de Dorische, Jonische, Corinthische en de Toscaanse. Later in de Romeinse tijd kwam daar de Composiete bij, die een combinatie is van de Jonische en de Corinthische. Bekende Italiaanse architectuurboeken zijn die van Serlio (1537), Vignola (1562), Palladio (1570) en Scamozzi (1615). In de 17de eeuw verschenen Nederlandstalige uitgaven van deze boeken. Vooral Vignola en Scamozzi waren hier in trek, bijvoorbeeld de Nederlandse editie van Vignola, die in 1619 uit-

kwam en naast een beschrijving van de vijf orden een bijvoegsel met eigentijdse Italiaanse bouwkunst gaf, o.a. werken van Michelangelo in Rome.⁴

Als geheel gezien, moet de gevel van Prinsegracht 4 beschouwd worden als een tamelijk conservatief stuk architectuur. Dit blijkt, wanneer men hem vergelijkt met andere gevels uit de eerste helft van de 17de eeuw.

In de jaren waarin Prinsegracht 4 gebouwd werd, kwam het Mauritshuis van Jacob van Campen en Pieter Post gereed, waar in de voor-gevel pilasters van de "kolossale orde" zijn toegepast, d.w.z. dat zij langs meer dan één verdieping doorlopen. Ook het middendeel van de gevel van de St. Sebastiaansdoelen aan de Korte Vijverberg (Arend van 's-Gravenzande, 1636) heeft al doorgaande pilasters. Het paleis Noordeinde daarentegen (Jacob van Campen, 1640-1643) toont, evenals het reeds vermelde Huygenshuis (1634-1636), pilasters per verdieping, maar de facade is, vergeleken met die van Prinsegracht 4, wel aanzienlijk plastischer. Er is een middenrisaliet met een krachtig ontwikkeld hoofdstel tussen de beide bouwlagen. Hetzelfde, maar op bescheiden schaal, zien we bij het huis Dedel, Prinsegracht 15, uit 1642. In Amsterdam had Jacob van Campen een dergelijk gebruik van pilasters in de Jonische en Compositie orde al toegepast in de gevel van het Coymanshuis (Keizersgracht 177) uit 1624 of 1625, het eerste voorbeeld van het strenge classicisme in onze streken.⁵

Concluderend zou men kunnen zeggen, dat de gevel van Prinsegracht 4 qua ontwerp geen topstuk van classicistisch-barokke architectuur is. Het decoratieve beeldhouwwerk daarentegen – kapitelen, festoenen en sculptuur in het fronton – is fijn van uitvoering en artistiek van een hoog gehalte.

Het metselwerk van de gevel bestaat uit rode, vrij zachte baksteen van matige kwaliteit zoals bij de restauratie is gebleken. Na de bouw werd het roodbruin geschilderd en kort daarop vonden al reparaties plaats: beschadigde hoeken werden hersteld, de gevel werd geplamurd en kreeg een dunne stuclaag. In een later stadium voorzag men het metselwerk van een nieuwe bruine verflaag waarop witte voegen werden geschilderd. In augustus 1986 trof men dit geschilderde voegwerk o.a. aan onder het verlobbordje naast de voordeur en boven in de gevel (afb. VII). Waarschijnlijk in de 20ste eeuw kreeg de gevel opnieuw een beschikking. Wat het hoofdstel onder de attiek betreft hier is de geprofileerde architraaf in zandsteen uitgevoerd, het brede fries vertoont stucwerk met daarachter ruw gemetselde baksteen (waaruit blijkt dat hier van de aanvang af een stucbekleding was toegepast) en de sterk geprofileerde kroonlijst is van hout. Ook het fronton dat de gevel bekroont, heeft op de schuine zijden een houten profiellijst. Zowel de natuursteen als het houtwerk waren oorspronkelijk in de kleur van Bentheimersteen geverfd.

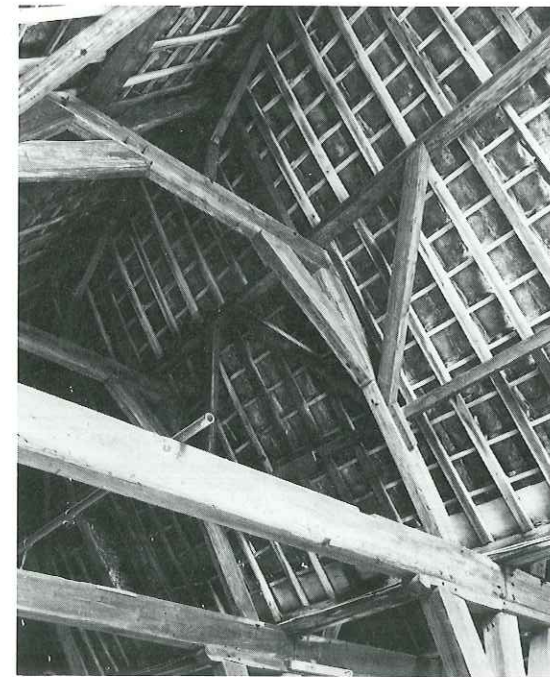
De naam van de bouwmeester is onbekend. Men zou kunnen denken aan de stadsbouwmeester Bartholomeus van Bassen, die samen met Pieter Noorwits in 1648 het ontwerp voor de Nieuwe Kerk aan het Spui zou maken en enige jaren later begon met de bouw van de Boterwaag. Hij was het ook, die het ontwerp maakte voor de stadsuitleg met de Prinsegracht. Een andere naam die in dit verband

genoemd zou kunnen worden, is die van Claes Dirckszoon van Balckeneynde, medewerker van Pieter Post, die kort na 1640 voor zichzelf het mooie huis Dunne Bierkade 18 bouwde met een uit grijze Goberstangesteent opgetrokken gevel.

Aan de achterzijde heeft het huis, evenals de buurpanden Prinsegracht 2, 6 en 8, een dubbele puntgevel met geprofileerde, natuurstenen zijdekplaten (afb. 21). De 17de-eeuwse kapconstructie was bij de aanvang van de restauratie nog vrijwel intact; men hoefde slechts enkele standvinken en korbelen opnieuw aan te brengen. Het voorhuis draagt een zadeldak met de nok evenwijdig aan de gracht. Deze kap rust tegen de voorgevel op vier muurstijlen met korbelen tussen de vensterkozijnen van de attiekverdieping. Op de korbelen rusten gebintbalken die loodrecht op de voorgevel staan. Tegen de rechter zijgevel van het voorhuis bevindt zich het restant van een stookplaats. De kap over het voorhuis heeft telmerken met Romeinse cijfers waarvan de nummering niet op volgorde is.

Tegen de beide puntgevels aan de achterzijde sluiten twee parallel lopende zadeldaken aan met een zakgoot ertussen. Er zijn vijf grenenhouten jukken die elk bestaan uit twee gebinten boven elkaar, een z.g. "stoelenkap", en rusten op standvinken onder de zakgoot (afb. 22 en 23). Tegen de zijmuren hebben deze jukken kromme, eiken spantpoten. De telmerken ver-tonen aan de linkerzijde de vorm van rondjes en zijn aan de rechterzijde als streepjes ingehakt. De opzet van deze kapconstructie doet denken aan de bekapping van het Amsterdamse huis Keizersgracht 123, het "Huis met de Hoofden", dat dateert uit 1622. Ook daar heeft het voorhuis een dwarskap en bevinden zich daarachter twee parallel lopende zadeldaken die in dit geval aansluiten tegen trapgevels.⁶ Bij de restauratie van Prinsegracht 4 bleek gedeeltelijke herbouw van de puntgevels noodzakelijk. Zij werden daarbij gepleisterd, terwijl de vensterindeling in de toppen enigszins gewijzigd werd. De oorspronkelijke sierankers bracht men uiteraard weer aan.

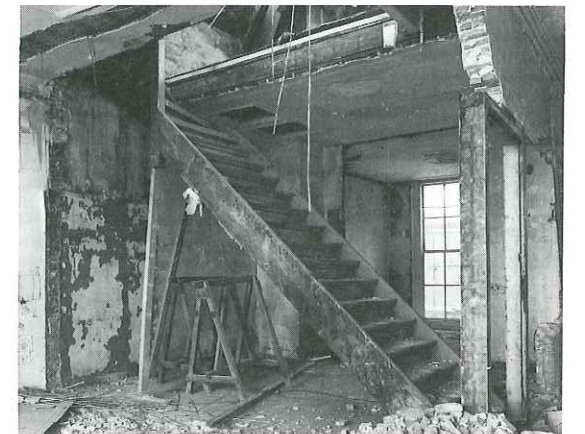
De 17de-eeuwse opzet van dit huis van het dubbele type is, behalve in de kap, ook in de inwendige indeling nog zichtbaar, al onderging het interieur bij de nog nader te bespreken verbouwing in de jaren twintig van de 18de eeuw wel aanzienlijke wijzigingen. Er is een tweedeling met gangen in het midden, geflankeerd door ten dele overwelfde kelders in het souterrain en door ruime kamers op de belétage en de verdieping. Een spiltrap moet gestaan hebben in het voorhuis: in de grenenhouten balkenzoldering van de verdieping is in het derde balkvak, gerekend vanaf de voorgevel, het trapgat zichtbaar, dat in de 18de eeuw werd dichtgezet (afb. 24). Een deel van de spiltrap gebruikte men vermoedelijk voor het draaiende bovengedeelte van de steektrap, die bij de genoemde verbouwing werd aangebracht en die van de verdieping naar de zolder leidde. Deze steektrap, bij de restauratie verwijderd, had geprofileerde treden, maar het bovenstuk vertoonde oudere treden zonder profiel (afb. 25).

21. Prinsegracht 6, 4 en 2. Achtergevels in mei 1986.

22. Kapconstructie met standvinken, gezien vanuit het voorhuis naar de achtergevel, maart 1986.

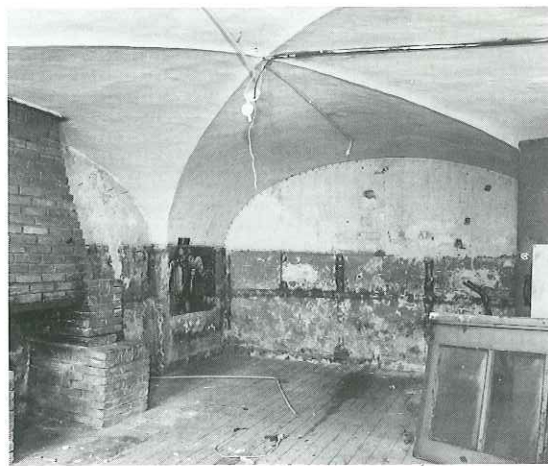
23. Gedeelte van de kapconstructie op het achterhuis. Januari 1979.

24. Balkenzoldering van de verdieping met de plaats van de 17de-eeuwse spiltrap. April 1986.

25. De bij de restauratie verwijderde 18de-eeuwse steektrap van de verdieping naar de kapverdieping. Maart 1986.

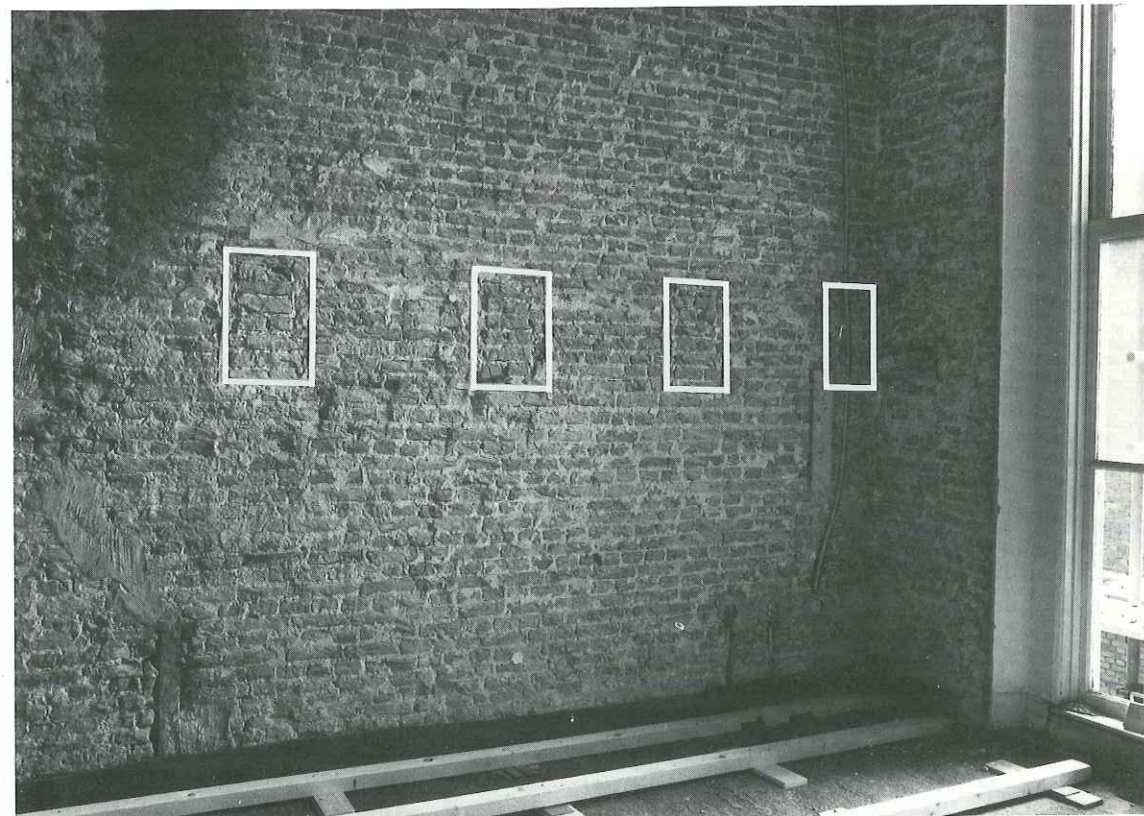
In het souterrain heeft het voorste gedeelte van de gang een gemetseld tongewelf. De kelder links vooraan draagt een kruisgewelf (afb. 26) en de kelder daartegenover, met een schoorsteenraveling en sporen van de schouw in de zijmuur, heeft een vermoedelijk 18de-eeuwse grenenhouten balkenzoldering. Blijkens opvullingen in de balkgaten hebben hier voordien zwaardere balken gezeten. Tussen het voorste en achterste deel van de rechter kelder bevindt zich een bouwmuur. Het keldergedeelte hierachter bezit een zoldering met zware, grenenbalken uit de 17de eeuw, rustend op eenvoudige sleutelstukken. Achteraan links in het souterrain werd in de 18de eeuw de keuken ondergebracht. Men verving daarbij het oorspronkelijke graatgewelf, waarvan bij de restauratie de versnijdingen in de fundering zijn aangetroffen, door een balkenzoldering. Tegen de wanden en in de schouw van deze keuken waren witte, geglazuurde tegeltjes aangebracht, waarvan die in de schouw nu nog aanwezig zijn. In de eenvoudige kastenwand bevond zich een getoogde keukenkast met een zestienruitsraam. De overwelfing van het souterrain, zoals wij die hier gedeeltelijk nog zien, was bij aanzienlijke 17de-eeuwse huizen een normaal verschijnsel. De kelders hadden een functie als opslagruimte. Het reeds genoemde Huis met de Hoofden te Amsterdam is hiervan ook een voorbeeld, evenals o.a. het huis Janskerkhof 13 in Utrecht uit 1648.

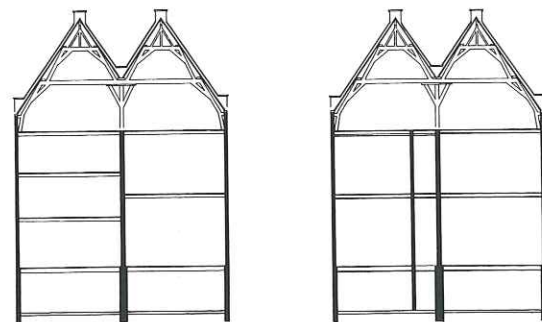
26. Souterrain: voorste kelder links met kruisgewelf. Maart 1986.

Op de verdieping van Prinsegracht 4 kwamen bij de restauratie in de buitenmuur van de linker voor- en achterkamer dichtgezette balkgaten aan het licht (afb. 27). Dit wijst op een oorspronkelijke andere indeling van de verdiepingen. De 17de-eeuwse keuken bevond zich ter plaatse van de huidige linker achterkamer en was lager dan deze. Daarboven waren twee lage verdiepingen in plaats van één, zoals thans het geval is. Toen omstreeks 1728 de keuken naar het souterrain verhuisde, werd het vertrek, waarin tot dan toe de keuken gevestigd was geweest, verhoogd. De zoldering ging omhoog en van de twee lage verdiepingen daarboven maakte men één verdieping (afb. 28). De oorspronkelijke toestand – een tweebeukig

27. Linker achterkamer op de verdieping. Balkgaten (afgeplakt) van de 17de-eeuwse tussenverdieping, rechts van het schoorsteenkanaal. Mei 1986.

huis waarvan de linker helft een andere verdiepingindeling heeft als de rechter helft – is nog wel bewaard gebleven bij de belendende panden: Prinsegracht 2, 6 (het v.m. Huis Splinter, later Museum Bredius) en 8. Hun achtergevels, zichtbaar vanaf het terrein achter de huizen, laten dit duidelijk zien. Belangwekkend zijn de resten van de oorspronkelijke, 17de-eeuwse beschildering op de balkenzoldering van de verdieping, die tevoorschijn kwamen na het slopen van enkele stucplafonds. De moerbalken van het voorhuis bleken grijs-blauw van kleur te zijn, met een afzetting van rode biezen. Ook de kinderbinten vertoonden deze biezen op de hoeken, evenals de vakken tussen de balken. Deze authentieke kleuren zijn bij de restauratie gehandhaafd.

28. Dwarsdoorsnede van het huis Prinsegracht 4, gezien vanaf de Prinsegracht. Links de 17de-eeuwse toestand, rechts de toestand na de verbouwing ca. 1728.

De achttiende-eeuwse verbouwing

In 1720 of 1721 erfde Adriaan van der Mieden, Heer van Opmeer en achterkleinzoon van Abraham van Thije, het huis aan de Prinsegracht. Adriaan had een grootse carrière voor de boeg: hij was een vertrouweling van stadhouder Willem IV, zou in 1728 raadsheer bij het Hof van Holland worden en tenslotte president van dit hof. Zijn huwelijk in 1725 met Elisabeth Woutersdochter van Siam, dochter uit een rijk Middeburgs geslacht, verschafte hem de middelen om zijn huis aan de Prinsegracht te moderniseren en comfortabeler te maken.⁷ De gestegen welvaart in die periode leidde er toe, dat talrijke 17de-eeuwse huizen werden verbouwd, aan de moderne bewoningseisen aangepast en van rijke interieurs met betimmeringen en stucwerk in de toen heersende Lodewijk XIV stijl voorzien. Met name de trappenhuisen waren ruimten, waarop vooral de stucwerkers zich konden uitleven.

Enkele jaren na zijn huwelijk, waarschijnlijk rond 1728, moet Adriaan van der Mieden, die behalve een bekend jurist ook een man met goede smaak en verstand van kunst was, met een ingrijpende verbouwing begonnen zijn. In de voorgevel maakten de 17de-eeuwse kruiskozijnen plaats voor schuiframen met een kleine roedenverdeling. De vensters van de belétage werden verhoogd. De gevel kreeg een nieuwe hardstenen bordsesstoep, voorzien van een sierlijk smeedijzeren balusterhek. De grootste veranderingen vonden plaats in het interieur. In plaats van de ongemakkelijke spiltrap liet de eigenaar een ruim, achthoekig trappenhuis, versierd met rijk stucwerk, tegen de achtergevel bouwen. De keuken verhuisde, zoals wij zagen, van de belétage naar het souterrain en daarvoor in de plaats kwam een riant eetkamer. De vestibule en de gang kregen getoogde panelen met stucwerk tegen de wanden en stucplafonds in Lodewijk XIV stijl. Tussen de vestibule en de gang liet Adriaan een binnenpui met twee doorgangen maken, waarvan de linker toegang gaf tot de gang en de rechter via een nog bewaard gebleven eiken deur met panelen naar de rechter achterkamer leidde (afb. 29).

De linker muur van de gang op de belétage moet in de 18de eeuw geheel vernieuwd zijn. Dit blijkt uit de contramallen van de getoogde panelen in de gang, die aan de zijde van de eetkamer in deze muur bij de ontleistering tevoorschijn kwamen. De rechter muur van de gang is de oorspronkelijke, 17de-eeuwse bouwmuur.

Behalve de nieuwe eetkamer kregen ook de andere vertrekken op de belétage een modern aanzien met betimmeringen, plafonds en schoorsteenmantels in Lodewijk XIV stijl. Van de schoorsteenmantels zijn alleen die in de linker voorkamer en de eetkamer bewaard gebleven.

Het stucwerk in de vestibule, de gang op de belétage en in de kamers aldaar vertoont een verzorgde, maar niet bepaald opmerkelijke Lodewijk XIV vormgeving. In de kamers bleef de structuur van de 17de-eeuwse moerbalken bewaard en daartussen en tegen de balken brachten de stucdecoratie aan. In de linker voorka-

29. Binnenpui met stucversiering en klok, ca. 1728, tussen vestibule en gang. Rond de klok een slang die in zijn eigen staart bijt, een symbool van de eeuwigheid. Januari 1979.

mer werd bij de restauratie een later plafond verwijderd en kwam een dergelijke behandeling als in de kamers aan de rechter zijde tevoorschijn. De profielen in de velden tussen de balken bleken te zijn afgehakt. Het plafond van de vestibule heeft een vrij rijke stucdecoratie; het middenstuk vertoont de figuur van Justitia met weegschaal en zwaard (afb. 30 en 31). In het trappenhuis zijn de wanden voorzien van stucpanelen met getoogde en geprofileerde omlijstingen met kwasten en ander lofwerk. De panelen worden gescheiden door pilasters, waarboven de rijk geprofileerde kroonlijst ge-

30. Plafond van de vestibule, ca. 1728, met voorstelling van Justitia. Opname uit 1910.

31. Plafond van de vestibule met Justitiafiguur en panelen met festoensversieringen boven de deuren. Maart 1986.

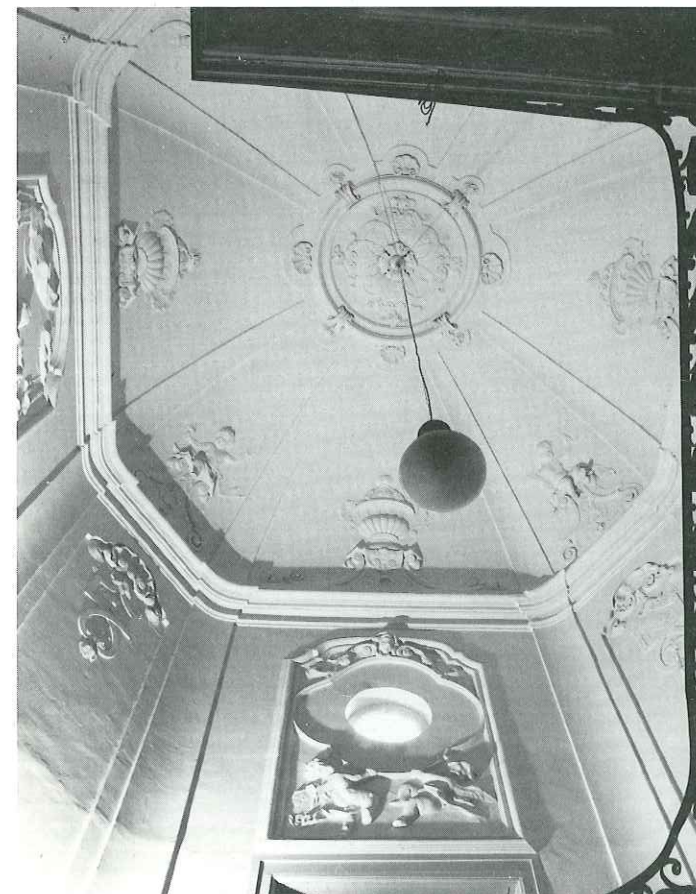
kornist is. In de panelen van de langere zijgevels bevinden zich allegorische vrouwefiguren onder draperieën: aan de oostzijde Prudentia (Voorzichtigheid) (afb. 32) met spiegel en slang, aan de westzijde Abundantia (Overvloed) (afb. 33) vergezeld van een putto. In de smallere panelen tegen de afgeschuinde hoeken is decoratief stucwerk aangebracht. De achtergevel vertoont een binnen een vierpas geplaatste oculus met amortjes en een bekroonende kop met voluutversieringen. Het hoge, van de kooflijst opgaande, stucgewelf heeft een versiering met siervazen en putti met attributen die de vier jaargetijden symboliseren. In het midden van het koepelvormige gewelf is een rozet, omgeven door een decoratie van o.a. schelpmotieven, aangebracht (afb. 34). Merkwaardig is, dat het plafond van de gang op de belétage als een bordes doorloopt in de ruimte van het trappenhuis en daar een overloop vormt. Dit bordes wordt gedragen door met stucwerk versierde voluutconsoles (afb. 35).

32. Trappenhuis. Voorstelling van Prudentia (Voorzichtigheid en Geduld), ca. 1728. Januari 1979.

33. Trappenhuis. Voorstelling van Abundantia (Overvloed). Maart 1986.

34. Bovenste gedeelte van het trappenhuis met koepelgewelf, gezien naar de achtergevel. Januari 1979.

35. Trappenhuis met bordes, gezien in de richting van de gang op de belétage. Maart 1986.

De trap wordt begeleid door een rijk versierde, smeedijzeren leuning, die ook authentiek is. Dergelijke ijzeren trapleuningen werden met name door Marot toegepast⁸. Het gedeelte van de trap tussen de belétage en het souterrain heeft een eikenhouten lambrizing gehad, waarvan de restanten, oorspronkelijk mahoniekleurig gebeitst, tevoorschijn zijn gekomen. De profielen van deze lambrizing zijn voor een deel nog bewaard gebleven. Uitwendig heeft het trappenhuis gepleisterde muren, verlevendigd door nissen en afgesloten door een houten kroonlijst met panelen in het fries. De koepel is met zink bekleed.

Ondanks de witsellagen die in de loop van de tijd over het stucwerk zijn aangebracht, is te zien dat hier een meesterstucwerker van meer dan gewone importantie aan het werk is geweest. Gegevens over deze kunstenaar zijn niet bekend, maar men zou kunnen denken aan Giovanni Battista Luraghi. Deze steenhouwer en stucwerker werd in 1675 nabij Como in Noord-Italië geboren en kwam via Duitsland tegen het einde van de 17de eeuw naar de Republiek, waar hij voor de Koning-Stadhouder stucwerk in Het Loo maakte. In 1710 werd hij burger van Den Haag en in de jaren 1715-1717 vervaardigde hij onder leiding van Marot stucwerk in het Huis Schuylenburch aan de Lange Vijverberg.⁹ In Leiden leverde hij kort voor 1723 stucversieringen in de uitbreiding van het huis Rapenburg 65, o.a. ook een trappenhuis, en korte

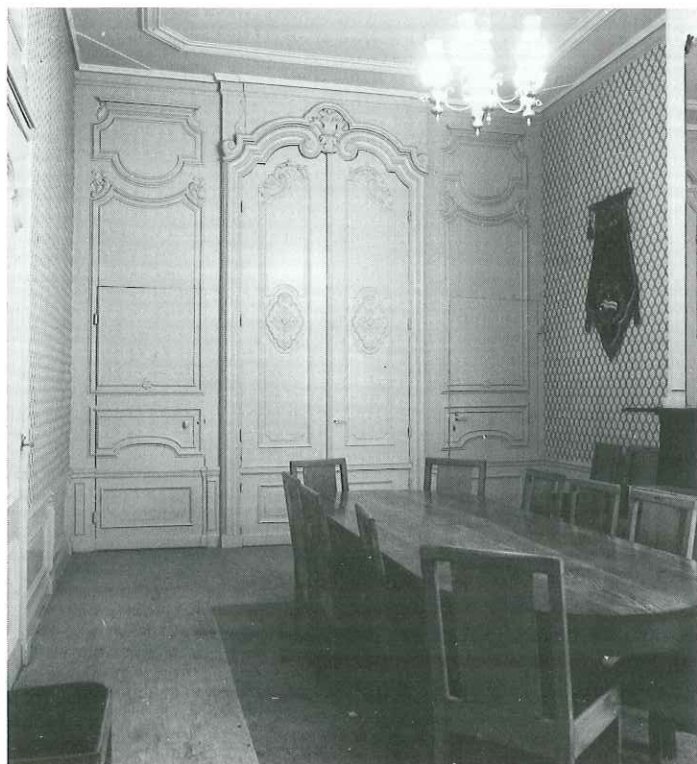
tijd later decoreerde hij de gang en het trappenhuis van Breestraat 18.¹⁰ De vestibule van dit laatste huis toont in het plafond een op een wolk zittende vrouwefiguur. Een dergelijke figuur, maar met andere attributen, komen we ook tegen in het plafond van het schilderijenkabinet van Breestraat 18 en in het plafond van een der bovenkamers van het Huis Schuylenburch in Den Haag. Deze allegorische figuren, steeds van een putto vergezeld, vertonen overeenkomst met de Prudentia en Abundantia in het trappenhuis van Prinsegracht 4, met name in de wijze van zitten op een wolk en in de onafscheidelijke putto.

Of een belangrijke figuur als Jan Baptist Xavery, uit Antwerpen afkomstig en aanvankelijk medewerker van Daniël Marot, bij de totstandkoming van dit Haagse trappenhuis betrokken is geweest, is evenmin als ten opzichte van Luraghi vast te stellen. De archivalische bronnen zwijgen hierover in alle talen, maar onmogelijk is het niet. Xavery, die als beeldhouwer, stucwerker en misschien ook wel als architect werkzaam was, woonde sinds 1725 in Den Haag.¹¹

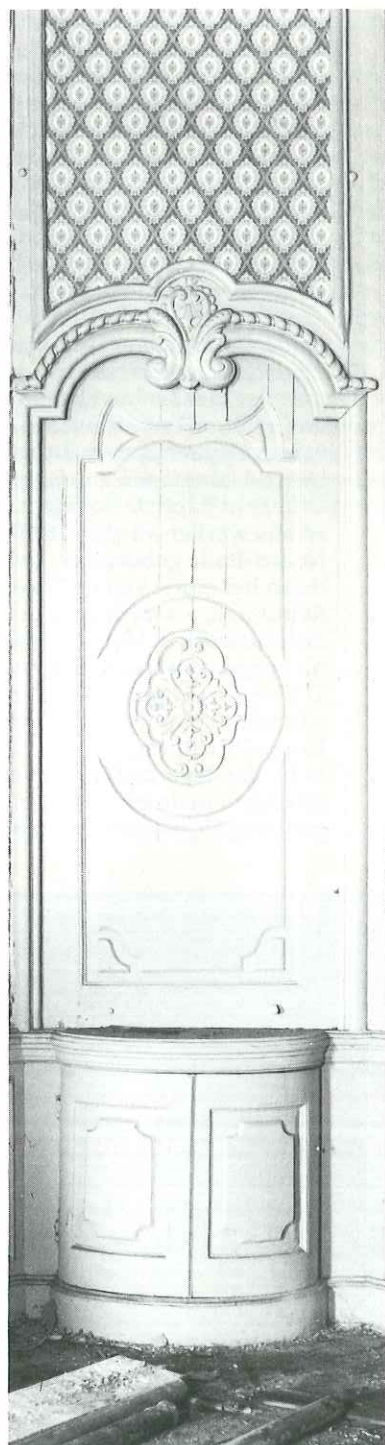
Over relaties tussen hem en Luraghi is niets bekend, wel werkte hij samen met andere stucateurs, zoals I aghi en Castoldi die naar zijn ontwerpen het stucwerk voor de nieuwe vleugel van het Haagse stadhuis maakten en het stuc voor het Logement van Amsterdam aan het Plein, maar we zijn dan reeds in de jaren dertig. In de tijd waarin Van der Mieden zijn huis aan de Prinsegracht verbouwde, maakte Xavery schitterend houtsnij- en beeldhouwwerk in de Oud-Katholieke kerk aan de Juffrouw Idastraat: preekstoel en communiebank (1728-1729) en wijwaterbekkens (1728). Xavery's werk aan het stadhuis en het Amsterdamse logement vertoont met zijn rocaillevormen een stijl, die ten opzichte van het stucwerk in Prinsegracht 4 duidelijk later is.

36. Linker achterkamer op de belétage. Marmeren wandfontein, ca. 1728. Januari 1979.

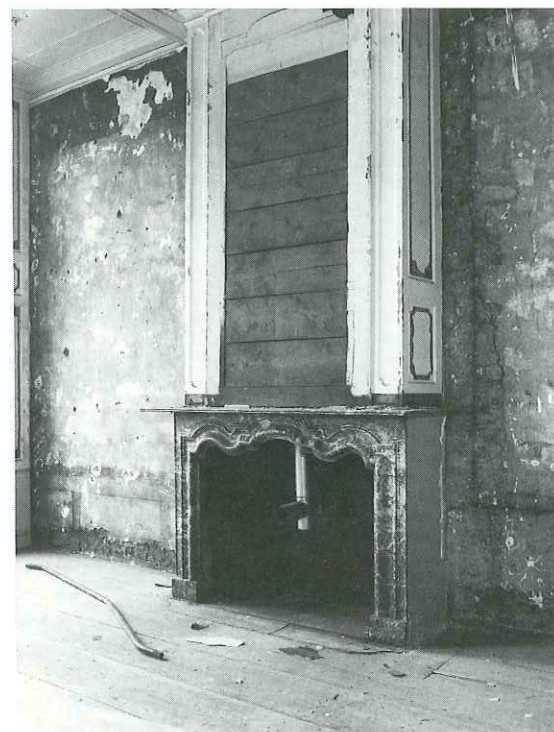

37. Linker achterkamer op de belétage. Glazen kast met buffet in gesloten toestand. Maart 1986.

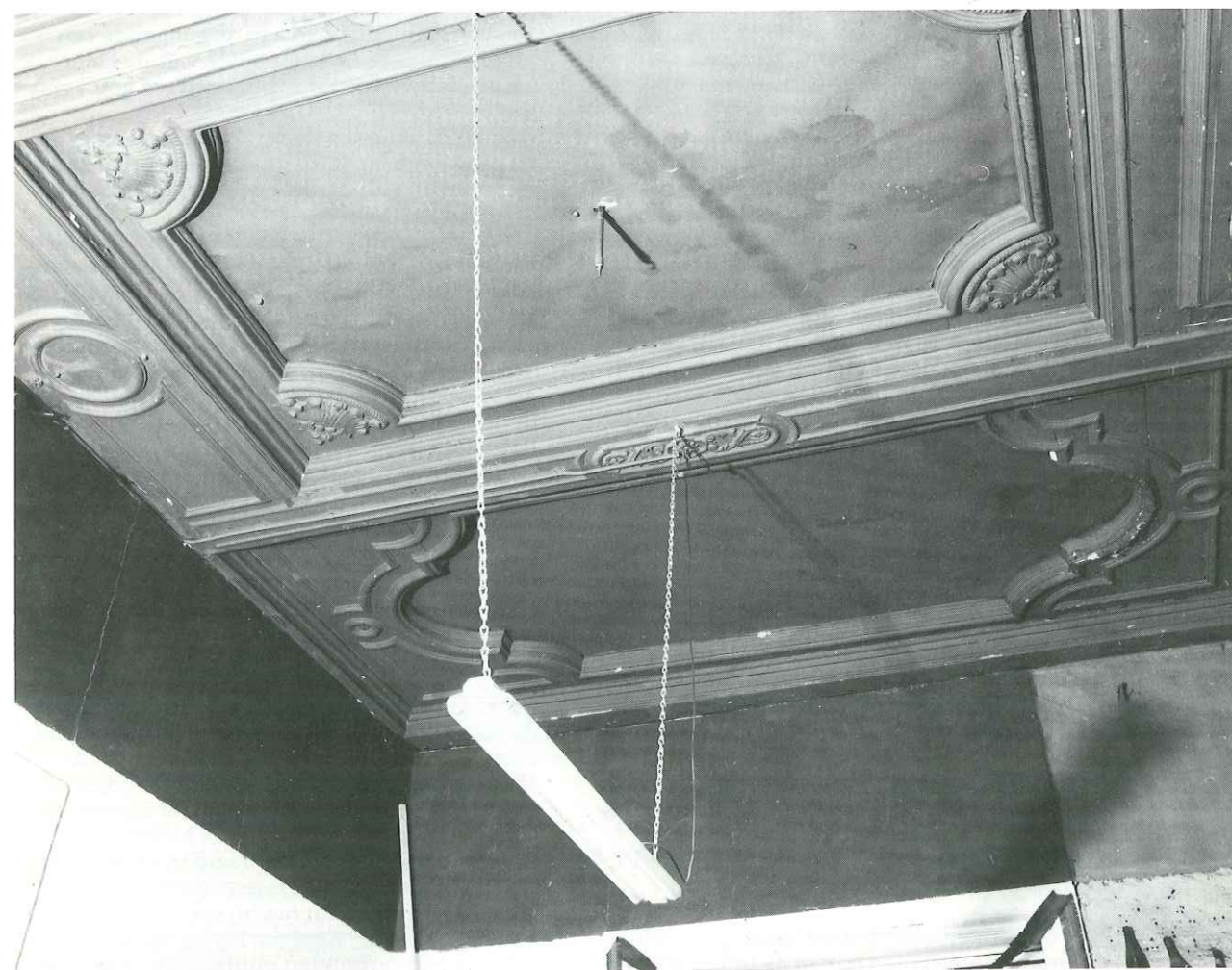
38. Linker achterkamer op de belétage. Porte-brisée met kasten, oorspronkelijk buffetkast. Januari 1979.

39. Linker voorkamer op de belétage. Schoorsteenmantel, ca. 1728. Maart 1986.

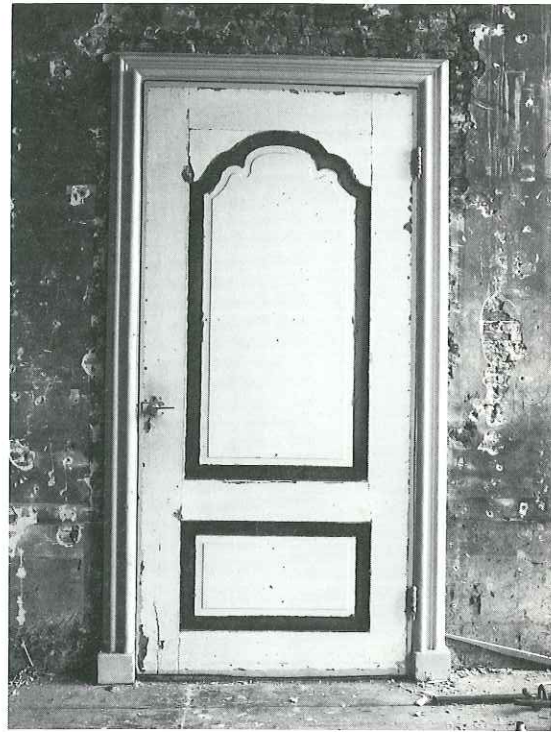
40. Rechter achterkamer op de belétage. Gedeelte van het stucplafond, ca. 1728. Opname uit 1910.

41. Rechter voorkamer op de belétage. Stucplafond, ca. 1728, waarin de 17de-eeuwse balkenstructuur nog is te herkennen. Januari 1979.

Van de kamers op de belétage is die aan de achterzijde links het meest opmerkelijk. Het is de eetkamer, die Van der Mieden rond 1728 liet maken nadat de 17de-eeuwse keuken naar het souterrain was verplaatst. Het oorspronkelijke plafond in Lodewijk XIV stijl is niet meer aanwezig; men ziet er nu een laat-19de-eeuws plafond met een versierde middenrozet. Wel bewaard zijn de half-ronde kasten met schuifdeurtjes in de hoeken met de achtergevel. Rechts een marmeren wandfontein in Lodewijk XIV vormen (afb. 36) en links een glazenkast met klein buffet (afb. 37). De profielen van de deur naar de gang wijzen ook op een tijd van ontstaan na 1725. Rijk houtsnijwerk in Lodewijk XIV stijl heeft de porte-brisée, geflankeerd door kasten (afb. 38). Oorspronkelijk waren er hier boven- en onderdeuren; we hebben hier te doen met een grote buffetkast die in de 19de eeuw tot suitedeuren is verbouwd. Tegen de zijwanden kwamen resten van de oorspronkelijke groene beschildering met gouden biezen aan het licht. Ook afgekapt Lodewijk XIV ornament werd zichtbaar. In de linker hoek naast de vroegere buffetkast zijn sporen van een bedieningslift aanwezig, die de aanvoer van spijzen uit de er onder gelegen keuken mogelijk maakte. De kamer heeft voorts een fraai beeldhouwde, zwart-marmeren schoorsteenmantel in Lodewijk XIV stijl met een eenvoudige houten boezem. De vensters in de achtergevel bezitten achtruitsschuiframen uit de Empireperiode met versierde middenstijlen en wisseldorpels die bij de vernieuwing tijdens de restauratie zorgvuldig zijn gehandhaafd. De lambrizing dateert ook uit de 18de eeuw; zij is in eiken- en grenenhout uitgevoerd. De oorspronkelijke kleur van de eetkamer is, blijkens gevonden resten, donkergroen geweest. De linker voorkamer heeft, behalve het bij de restauratie weer zichtbaar geworden en herstelde plafond met panelen tussen de moerbalken, een bont-marmeren schoorsteenmantel (afb. 39) en luikkasten met deels afgekapte profielen tussen de ramen van de voorgevel. De voor- en achterkamer rechts op de belétage hebben tussen en tegen de 17de-eeuwse moerbalken decoraties in Lodewijk XIV stijl. In de voorkamer zijn deze versieringen in houtsnijwerk uitgevoerd en bevinden zich tussen de moerbalken vlakke panelen waarvan de middelste ornament in de hoeken heeft (afb. 41). Misschien hebben deze panelen vroeger plaats geboden aan schilderstukken. In de achterkamer zijn ook de panelen bezet met stucwerk binnen in- en uitzwenkende, krachtig geprofileerde lijsten (afb. 40). De schoorsteenmantels in deze kamers zijn helaas verdwenen; bij de restauratie heeft men ter plaatse van de rookkanalen eenvoudige, gepleisterde uitbouwen in de muur gemaakt, die met hun marmeren dekplaten de illusie van schoorsteenmantels wekken. De rechter voorkamer heeft een lambrizing met afgekapte profielen en een geprofileerde, 18de-eeuwse deuromlijsting. In de rechter achterkamer is de reeds vermelde oorspronkelijke deur naar de vestibule met zijn gaaf bewaarde Lodewijk XIV panelen opmerkelijk, evenals de deur naar de gang (afb. 42).

Wat de authentieke kleuren betreft, evenals bij de eetkamer, kwamen ook in de linker voorka-

42. Rechter achterkamer op de belétage. Deur uit ca. 1728 met afgekapte profielen. Maart 1986.

mer resten van de 18de-eeuwse beschildering voor de dag. De schoorsteenboezem bleek helder groen te zijn geweest met gouden biezen. De deuromlijsting had aan de gangzijde een groene tint; aan de kamerszijde was de kleur blauw, terwijl het kwartbolprofiel in goud was uitgevoerd.

Ook de deur tussen de rechter achterkamer en de gang gaf haar authentieke kleur prijs: zowel de omlijsting als de deur zelf bleken appelbloesemrood te zijn geweest.

Op de verdieping moesten bij de aanpassing van het huis aan zijn nieuwe woonbestemming enkele 19de-eeuwse en een niet zeer belangrijk 18de-eeuws stucplafond verwijderd worden. Ook de 18de-eeuwse steektrap naar de zolderverdieping en een eikenhouten binnenpui op gemetselde borstwering, die een alkoofkamertje scheidde van de bovengang, verdwenen. Bewaard bleef het eenvoudige stucplafond met Lodewijk XIV panelen van de bovengang (afb. 43).

Het huis in de negentiende eeuw

Vroeg in de 19de eeuw kreeg het huis een rijk gesneden voordeur in Empirestijl, die enigszins gehavend nog aanwezig was en bij de restauratie hersteld werd. In de eerste helft van de vorige eeuw bracht men in de vensters achten zesruitsschuiframen aan in plaats van de 18de-eeuwse ramen met hun kleine ruitjes. Van 1840 tot 1858 bewoonde de bankier Gerard Jacobus Scheurleer het huis. Ook hij heeft het interieur ongetwijfeld verfraaid in de stijl van zijn tijd, maar daarvan is heel weinig overgebleven. In 1858 wordt het bij een veiling omschreven als een "Kapitaal hecht, sterk en uitmuntend onderhouden dubbel huis" met "op

de verdieping (bedoeld is de belétage) vier ruime kamers waaronder een fraaie suite, alle behangen en geplafonneerd, met marmeren schoorsteenmantels en grote vaste spiegels".¹² In de twintigste eeuw verloor de gevel zijn Empireramen. Bij de restauratie werden nieuwe acht- en zesruitsschuiframen gemaakt. Tussen de twee belétagevensters rechts van de voordeur werd in 1929 een metalen plaquette aangebracht met het opschrift: "Dr. F. van Gheel, predikant. 1929: Het Fonds tot Stichting van het Van Gheel Gildenmeestershuis". In de vestibule bevindt zich op een marmeren wandtableau een in brons uitgevoerde reliefplaat, waarop F.W. Laarman is uitgebeeld, die van 1896 tot 1921 algemeen secretaris was van de CJMV.

Noten

1. J.C. 't Hart: "De plek van de Boterwaag" in: *De Boterwaag te 's-Gravenhage*, 's-Gravenhage 1983, 10-11.
2. *Gedenkboek der Nieuwe of Littéraire Sociëteit te 's-Gravenhage ter gelegenheid van haar honderdjarig bestaan 1802-1902*, 's-Gravenhage 1902.
3. De genoemde gravure en de lithografie zijn aanwezig in de Topografische Atlas van het Gemeente-archief van 's-Gravenhage.
4. Zie o.m.: Jos Smits en Co Woudsma: "Classicistische architectuur in Amsterdam I" in: *Amsterdamse Monumenten*, vierde jaargang no. 1, mei 1986. Voorts: Antoine Bodar: "Vitruvius in de Nederlanden" in: *Bouwen in Nederland. Vijfentwintig opstellen over nederlandse architectuur opgedragen aan Prof. Ir. J.J. Terwen*, Delft 1985, 55-104 en: J.J. Terwen: "Mag de bouwkunst van het Hollands classicisme 'Palladiaans' genoemd worden?" in: *Klassieke traditie in beeldende kunst en architectuur* (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1983, deel 33), Bussum 1983, 169-189. In de Bibliotheca Thysiana, bewaard in de Universiteits Bibliotheek te Leiden, bevindt zich een exemplaar van het in 1619 verschenen boek "Regel van de vijf ordens der Architecture, ghestelt by M. Jacob Barozzio van Vignola. Met een nieuw bijvoegsel van Michel Angelo Buonaroti. t'Amsterdam ghedruckt by Willem Janssz, woonend op 't Water by de Oude Brugghe in de gulden Sonnewyser Ao MDCXIX". Op blz. 88 en 89 van dit met een Italiaanse en Nederlandse tekst uitgegeven werk is een deuromlijsting afgebeeld met halfzuilen en kapitelen zoals Michelangelo die aan het Conservatorpaleis op het Capitool toepaste. Een recent en zeer uitvoerig overzichtswerk over het 17de-eeuwse classicisme in ons land is het boek van W. Kuyper: *Dutch classicist architecture. A survey of Dutch architecture, gardens and anglo-Dutch architectural relations from 1625 to 1700*, Delft 1980.
5. R. Meischke: "De vroegste werken van Jacob van Campen" in: *Bulletin van de Kon. Ned. Oudheidkundige Bond*, 1966, 131-145.
6. R. Meischke: "Het huis met de Hoofden en zijn burea, Keizersgracht 117, 119, 121 en 123" in *Amstelodamum*, 1957, 136-142.
7. A.M.J. de Haan: "Het huis aan de princelijke gracht van december 1641 tot heden" in: *Maandblad CJMV*, november 1967. E. de Regt: *Monumenten in Den Haag*, 's-Gravenhage 1986, 134-136.
8. *Das Ornamentwerk des Daniël Marot*, Berlin 1892.
9. Gemke W.M. Jager en C. Willemijn Fock: *Italiaans stucwerk in Den Haag en Leiden 1700-1800*, Delft 1984, 28-41.
10. Gemke W.M. Jager en C. Willemijn Fock, o.c., 35-41.
11. M.D. Ozinga: "Jan Baptist Xavery als decoratief-architectonisch ontwerper" in: *Miscellanea I.Q. van Rechteren Altena*, Amsterdam 1969, 166-173.
12. A.M.J. de Haan, o.c.

De auteur is dank verschuldigd aan prof. dr. ir. R. Meischke, ir. J.E. Nusselder en P.Th.E.E. Rosenberg voor hun informatie en adviezen.

43. Plafond van de gang op de verdieping, gezien vanuit het trappenhuis, ca. 1728. Maart 1986.

amor attiek	Liefdegodje, voorgesteld als een geveugeld kinderfiguurtje. Verhoging boven de kroonlijst van een gevel, uitgevoerd als borstwering of als wand voor een lage zolderverdieping.
boezem (van een schoorsteenmantel)	Bovenste deel van een schoorsteen of schouw voor het opvangen van de rook.
classicisme	Strengere vorm van de barok, geïnspireerd op de klassieke Romeinse architectuur en vaak gekenmerkt door pilasters of muurzuilen van de "kolossale orde" d.w.z. doorlopend over de totale hoogte van de gevel en een hoofdgestel met fronton dragend. De Italiaanse, 16de-eeuwse bouwmeester Palladio paste als een der eersten deze stijl toe.
empire	Uit het Lodewijk XVI voortgekomen vorm van het neoclassicisme, teruggrijpend op de Romeinse bouwkunst. Bij uitstek de stijl van het eerste Franse keizerrijk (Napoleon) en bepalend voor de Nederlandse architectuur van de eerste helft der 19de eeuw.
festoen	Gebeeldhouwde versiering in de vorm van bloemen- en vruchtentrossen, veelal boven vensters of in frontons. Motief dat vooral in de barok en het classicisme wordt toegepast.
fronton	Meestal driehoekige, soms gebogen bekroning van een gevel boven de kroonlijst. Soms ook boven vensters en deuren. Uit de klassieke bouwkunst afkomstig motief, toegepast in de renaissance, de barok en het neoclassicisme.
graatgewelf	Ribloos kruisgewelf, d.w.z. een gewelf dat ontstaat door het elkaar doorsnijden van twee half-ronde tongewelven en dat geen gewelfribben bezit.
hoofdgestel	Horizontaal lijstwerk, meestal ter beëindiging van een gevel, bestaande uit architraaf, fries en kroonlijst.
juk kinderbinten	Samenstel van dragende kapbalken bij een dakconstructie. Dunne, evenwijdig lopende balken, dwars over de zwaardere moerbalken van een zoldering.
kooflijst	Lijstwerk onder de gebogen vlakken van een koepelgewelf of onder een plafond dat gebogen vlakken tegen de wanden bezit.
korbeel	Schuin geplaatste houten balk die de muurstijl verbindt met de moerbalk of de kapbalk.
Lodewijk XIV-stijl	Naar de Franse koning Lodewijk XIV genoemde barokstijl, in onze streken voorkomend van het einde der 17de eeuw tot in het tweede kwart van de 18de eeuw, zich onderscheidend van het latere Lodewijk XV (rococo) door de zwaardere en symmetrische ornamentiek.
moerbalken	Hoofdbalken van een zoldering, waarover dünnere balken (kinderbinten) dwars gelegd zijn.
muurstijl	Tegen de muur geplaatste, verticale balk die de kap- of zolderconstructie draagt via korbeel en sleutelstuk (console).
oculus pilaster	Klein, rond venster. Verticale verdikking in de muur, meestal tussen de vensters, bekroond door een kapiteel, vooral bij gevels in renaissance- of barokstijl toegepast.
porte-brisée putto	Dubbele deur tussen twee kamers en-suite. Kinderfiguurtje in beeldhouwwerk, houtsnijwerk of stuc, versieringsmotief in de renaissance en barok, ook voorkomend in de schilderkunst.
risalerend geveldeel rocaille	Vooruitspringende partij van een gevel (hoek- of middenrisaliet). Andere benaming voor rococo of Lodewijk XV, de in hoofdzaak voor interieurs en meubels gangbare, maar ook voor gevelarchitectuur gebruikte, stijl in de barok, genoemd naar de Franse koning Lodewijk XV en in ons land vooral in zwang van kort voor het midden der 18de eeuw tot ca. 1770. Sterke voorkeur voor asymmetrische vormen met schelp- en kuifmotieven.
schoorsteenraveling	Dwarsbalk in een balklaag, die de plaats markeert, waar het rookkanaal door de zoldering heenloopt.
sleutelstuk	Houten console die de muurstijl en de korbeel verbindt met de moerbalk of de zolderbalk (de onderste balk van een kapconstructie).
standvink	Verticale houten steun die een moerbalk of een zolderbalk in of nabij het midden ondersteunt.
stucwerk	Mengsel van gips, kalk, zand en marmerpoeder, dat vermengd met lijmpoeder wordt gebruikt voor het boetsen van plastische decoraties, vooral op plafonds maar ook bij schoorsteenboezems en op wanden.
tongewelf vensteras	Tunnelvormig gewelf met half-cirkelvormige of spitsbogige doorsnede. Verticaal gevelgedeelte waarin een aantal verdiepingvensters boven elkaar, ook wel travee genoemd. Deze term wordt gebruikt om de breedte en diepte van een huis aan te geven.
vierpas voluut	Versieringsmotief in de vorm van een klavertje vier. Spiraalvormige versiering bij Ionische of Corinthische kapitelen, ook gebruikt als decoratie op hoeken van topgevels in renaissance en barok.
zadeldak	Dak dat bestaat uit twee rechthoekige tegen elkaar geplaatste, hellende dakschilden, vaak aan de korte zijden gevat tussen punt-, trap- of andere topgevels.

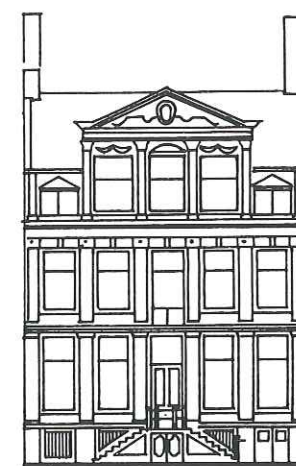
3. Het restauratie- en herindelingsplan

Medio 1980 verzocht de eigenaar van het pand Prinsegracht 4, de Christelijke Jonge Mannen Vereniging-"Centrum", het architectenburo Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff B.V. een "schouwrapport" van hun pand te vervaardigen teneinde de bouwkundige staat van het pand nauwkeurig vast te leggen. Het pand werd gefotografeerd, opgemeten en uitgetekend. Tevens werd de bouwkundige toestand bekeken van fundering, gevels, dak en vloeren. Gekonstateerd werd dat restauratie hoogst noodzakelijk was. Met name de kap aan de achterzijde en de achtergevel bleken aan een grondig herstel toe te zijn.

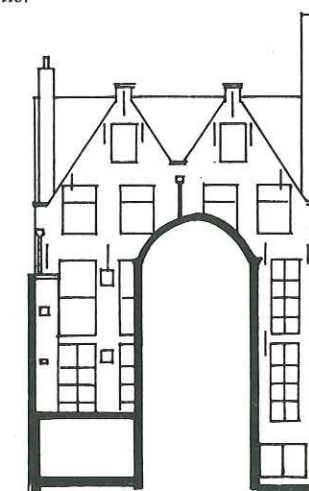
In overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg 's-Gravenhage werd gezocht naar mogelijkheden voor nieuwe bestemmingen c.q. gebruiksvormen die na restauratie het behoud van het pand in lengte van jaren, ook financieel, mogelijk zouden maken.

Het restauratieplan (afb. 44) dat in begin 1983 is opgesteld voorzag in het voor de CJMV bruikbaar maken van souterrain en belétagé. De eerste- en de kapverdieping konden aangepast worden voor het inbouwen van een viertal tweekamerwoningen.

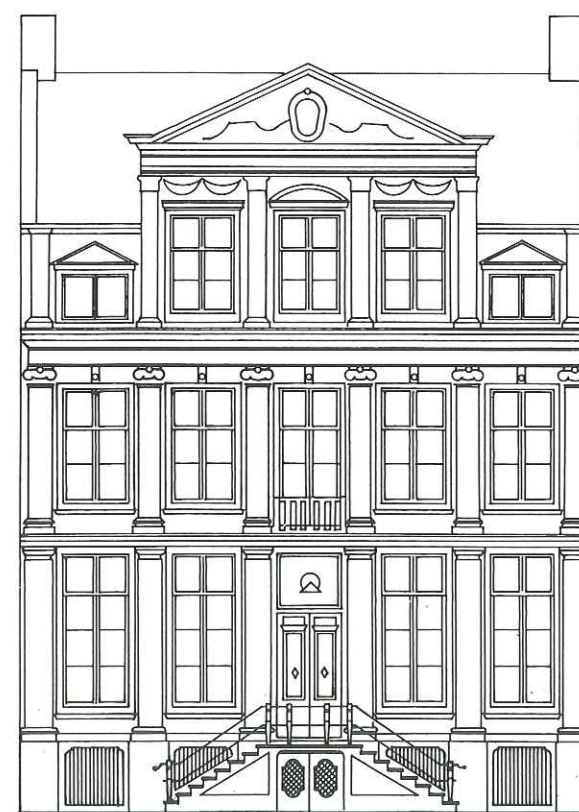
Met dit als uitgangspunt ontstond onmiddellijk de vraag waar "restaureren" op moest houden en "verbouwen" moest beginnen. Besloten werd om de voor- en achtergevel inclusief het aan de achtergevel aanwezige trappenhuis te restaureren. Ook zijn de vertrekken op de belétagé zoveel mogelijk in de oude luister hersteld (afb. II-V). Opgemerkt dient te worden dat b.v. lambrizeringen, bespanningen en niet alle schouwen meer in hun oorspronkelijke staat konden worden teruggebracht.

Voorgevel, voor restauratie.

Achtergevel, voor restauratie.

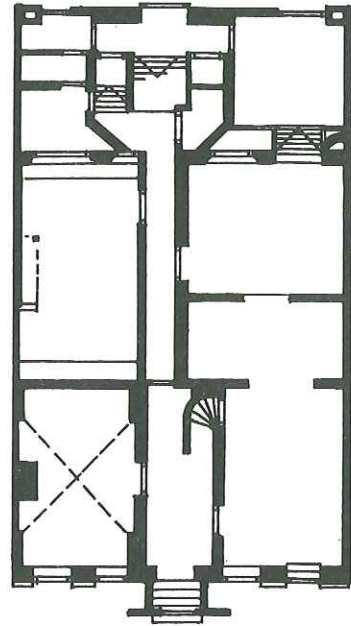
Voorgevel, na restauratie.

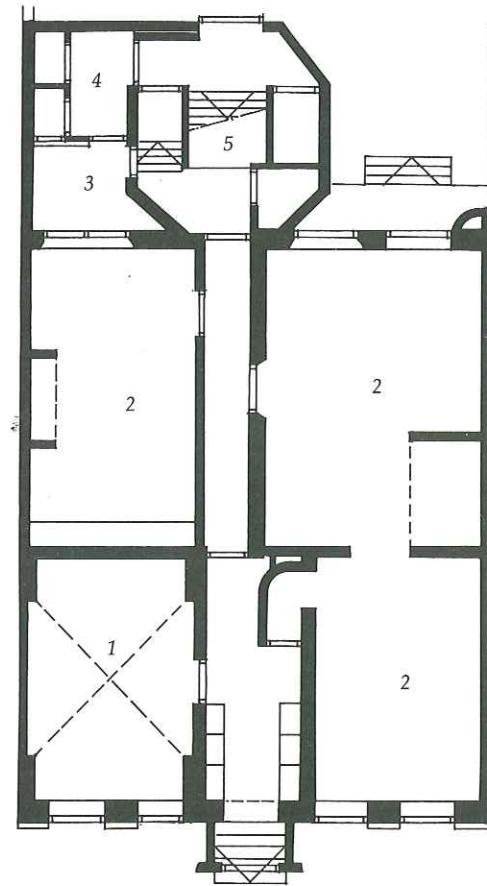
Achtergevel, na restauratie.

44. Functies van de ruimten, na restauratie:

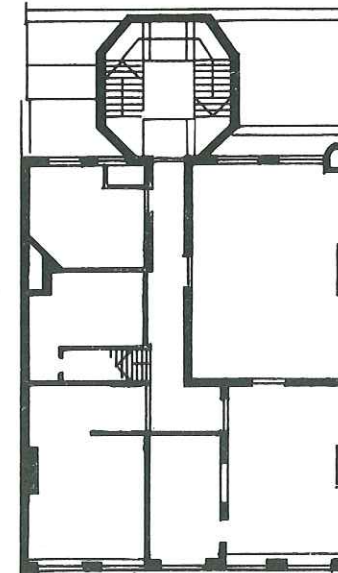
1. berging	8. woonkamer
2. verenigingsruimte CJMV	9. slaapkamer
3. binnenplaats	10. keuken
4. toiletgroep	11. badkamer
5. trappenhuis	12. kast
6. entreehal	13. CV-ruimte
7. entree woning	

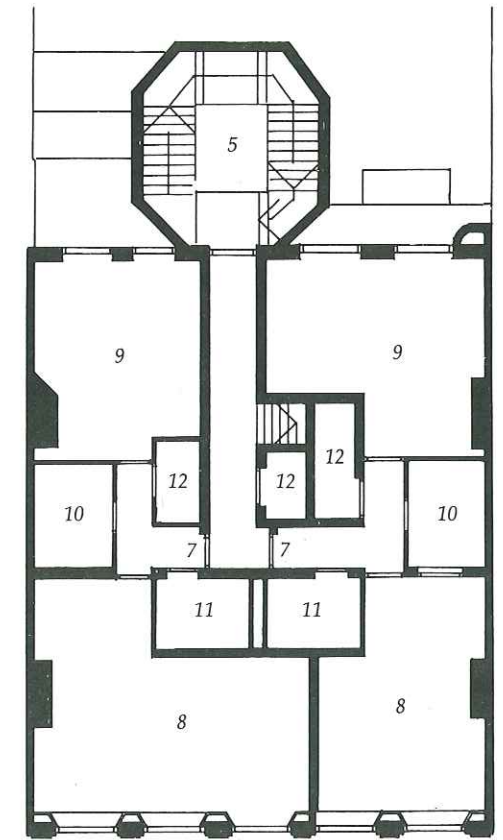
Souterrain, voor restauratie.

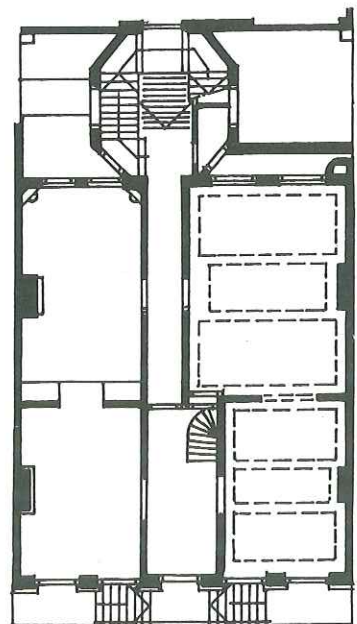
Souterrain, na restauratie.

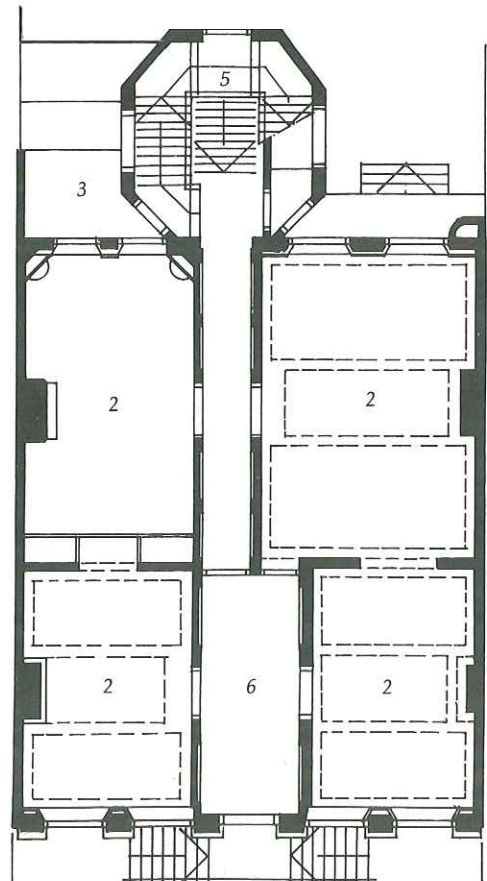
1e verdieping, voor restauratie.

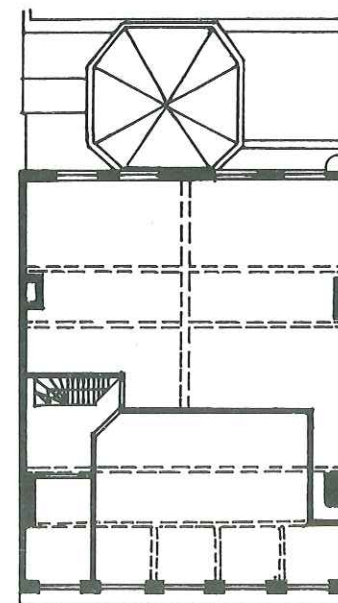
1e verdieping, na restauratie.

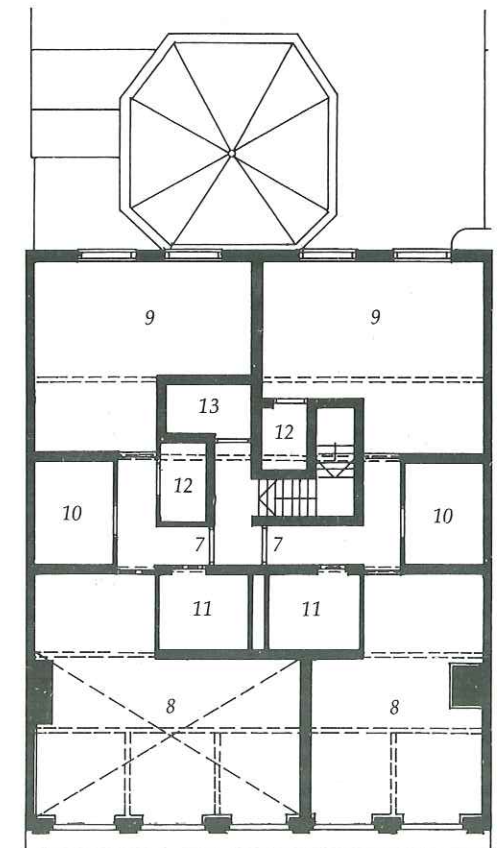
Belétage, voor restauratie.

Belétage, na restauratie.

Kapverdieping, voor restauratie.

Kapverdieping, na restauratie.

45. De entreehal, na restauratie.

46. Het trappenhuis, na restauratie.

De entreehal (afb. 45) met daarachter de gang naar het trappenhuis en het trappenhuis zelf (afb. 46) zijn geheel gerestaureerd. De in het begin van deze eeuw aangebrachte trap van de entreehal naar het souterrain is verwijderd, waardoor de hal weer het symmetrische monumentale karakter kreeg van weleer. De in de loop van de afgelopen tientallen jaren ontstane toevoegingen als leidingen, kabels e.d. werden allen verwijderd. Het stucwerk werd zorgvuldig gerepareerd en geschilderd. Met name het trappenhuis aan de achtergevel met z'n prachtige stucwerkversieringen en beelden werd minutieus schoongemaakt, hersteld en geschilderd. Ook de raampartijen van dit trappenhuis werden vernieuwd en voorzien van blankglas zodat vanaf de trap de achtergevel weer zichtbaar is.

Het souterrain waarin zich de keuken bevindt is grotendeels voor gebruik door de CJMV ingericht, alleen de ruimte waarin zich het stenen kruisgewelf bevindt is als gezamenlijke berging en fietsenstalling ingericht.

Een technisch interessant probleem, dat opgelost moest worden was de verzakking van een tussenmuur die loodrecht op de gevel staat. Deze muur, minder diep gefundeerd dan de bouwmuren van het pand, was in de loop van de jaren ± 10 cm gezakt. Deze verzakking betrof alleen de muur in het souterrain terwijl de bovenliggende muur, op de belétage en hoger, op de doorlopende balklaag was blijven hangen. Na een gedegen funderingsonderzoek werd besloten de verzakte muur te verwijderen, inclusief de fundering. Een nieuwe fundering (betonbalk op pulspalen) werd aangebracht waarop een nieuwe muur werd gemetseld, die zorgvuldig werd aangestroomd tegen het bovenliggende metselwerk. Het resultaat: een onmisbare verbetering in de draagconstructie van het gehele pand.

De keuken is weer hersteld en behoudt zijn oorspronkelijke functie al moest i.v.m. de brandveiligheid van het pand een stucwerk plafond worden aangebracht ter vervanging van het oude houten plafond.

Voor wat betreft de eerste- en kapverdieping is de hoofdconstructie zoveel als mogelijk weer hersteld en aangebracht. Een voorbeeld hiervan is dat b.v. in de kap alle zakgoten werden vernieuwd, de ontbrekende delen van de houten kapconstructie, zoals spanpoten, standvinken en schoren alsmede veel eikenhouten dokken weer nieuw werden vervaardigd en zorgvuldig werden geplaatst.

Veel aandacht is besteed aan de verankering van de kapconstructiedelen aan het metselwerk van voor- en achtergevel.

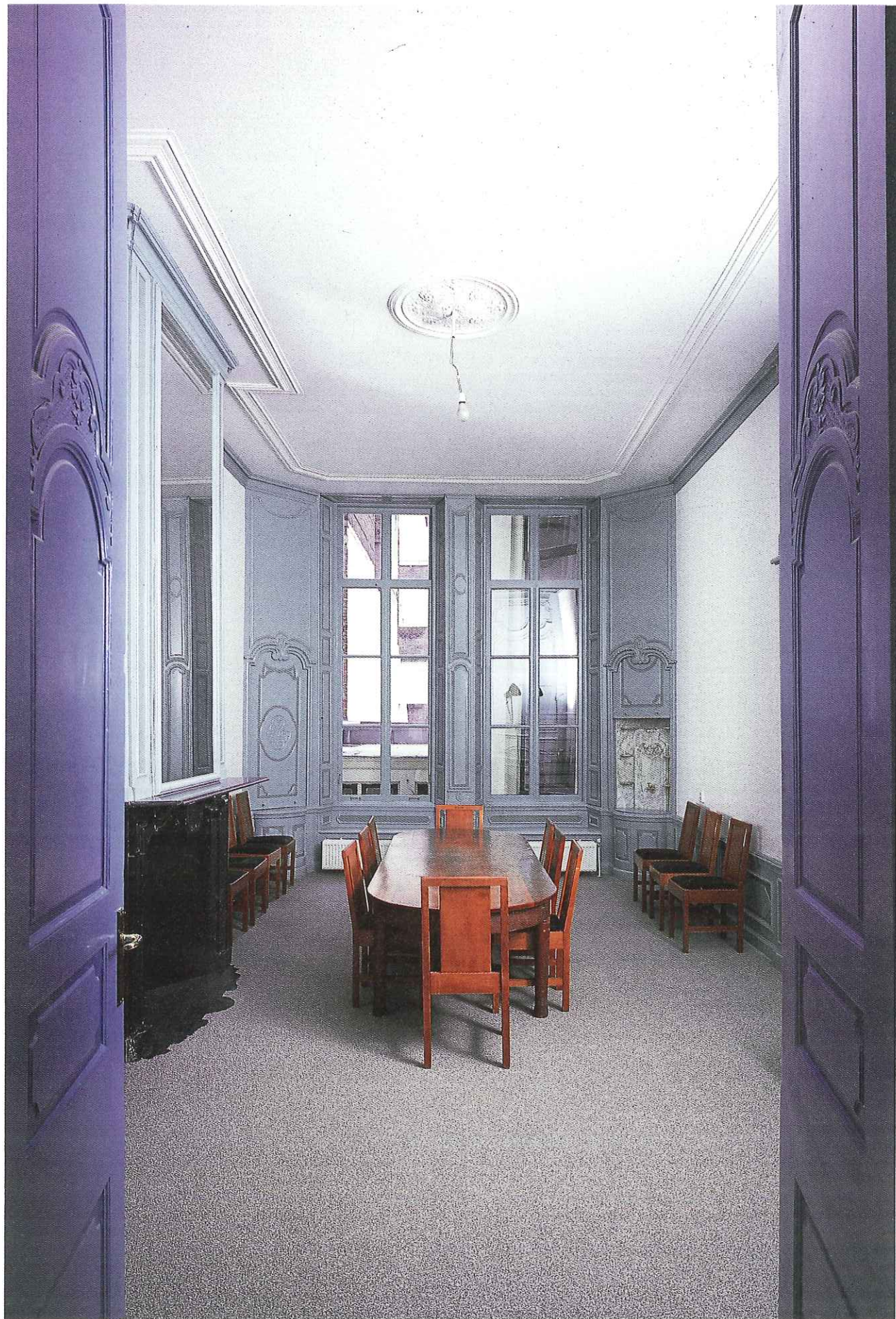
De woningen gelegen op de eerste- en kapverdieping zijn eigentijds ingedeeld (afb. 47).

De woonkamers zijn gesitueerd aan de „drukke” voorgevel, de slaapkamers aan de „rustige” achtergevel.

De voorgevel, ter breedte van vijf ramen liet het niet toe een symmetrische indeling te maken, zodat de linker woningen een breedte hebben van drie gevelramen en de rechter woningen een breedte van twee gevelramen. Door de beperkte woningbreedte en de situering van de woon- en slaapkamers zijn de keukens en de natte ruimten in het midden van het pand geplaatst. Het één en ander is geschied zonder

I. De voorgevel, na restauratie

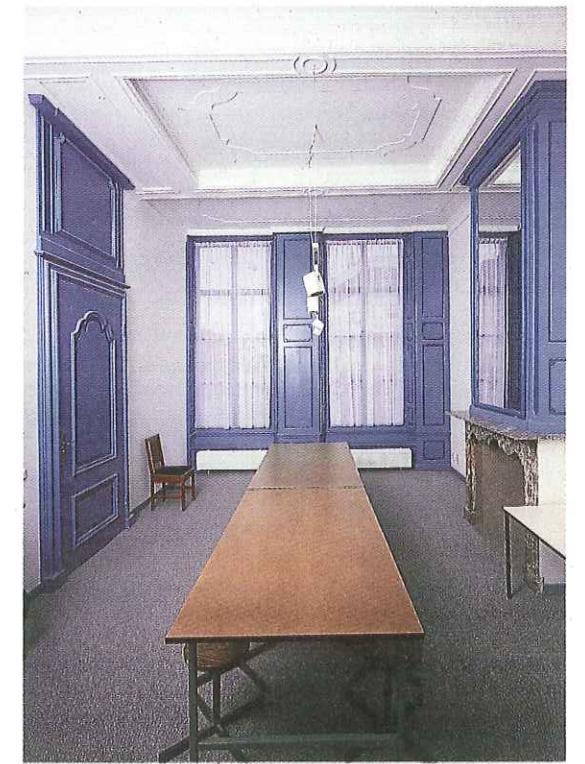
II. De bestuurskamer, na restauratie.

III. De Sooskamer, achter, na restauratie.

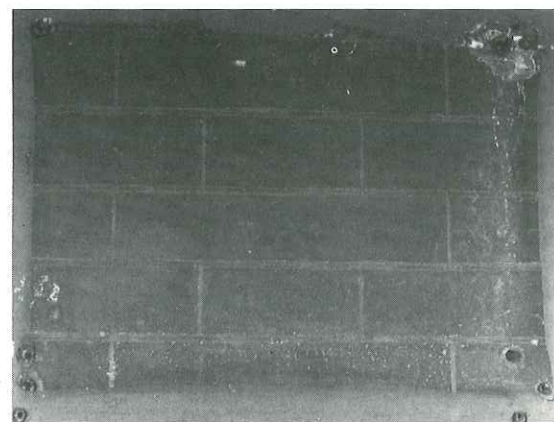
IV. De Sooskamer, voor, na restauratie.

V. De "GAK-kamer", na restauratie.

VI. De achtergevel, na restauratie.

VII. Detail schilderwerk op metselwerk van voorgevel.

het kasko geweld aan te doen. Bijvoorbeeld: achter de moderne verlaagde plafonds is de oude constructie onaangetast aanwezig. In verband met de geluidswering is de voorgevel geheel „gesloten” uitgevoerd. Hierdoor was het noodzakelijk te kiezen voor een ingenieus ventilatiesysteem, dat zorg draagt voor de toevoer van schone en afvoer van verbruikte lucht. Het ontbreken van geluidsbelasting op de achtergevel maakte het mogelijk de ramen als vandaan schuivend uit te voeren. De voorgevel is opgebouwd uit een plint van hardsteen waarboven kozijnen zijn geplaatst tussen gemetselde pilasters met basementen en kapitelen van zandsteen. Tussen het kapiteel van begane grondpilasters en het basement van de verdiepingpilasters is een soort architraaf van zandsteen aanwezig. Een dergelijk architraaf tussen pilasters komt ook voor boven de eerste verdieping maar is daar voorzien van een fries en een houten kroonlijst waarachter een met zink beklede goot ligt. Het hardstenen plint is schoongemaakt en uitsluitend daar waar dat onontkomelijk bleek, voorzien van nieuwe hardstenen elementen, hetgeen ook voor de monumentale bordesstoep het restauratie-uitgangspunt was. De kozijnen in de voorgevel, van een uitstekende soort grenenhout, zijn van de soms 1 centimeter dikke verlaag ontdaan waardoor profile-

47. Interieur van een woning, kapverdieping.

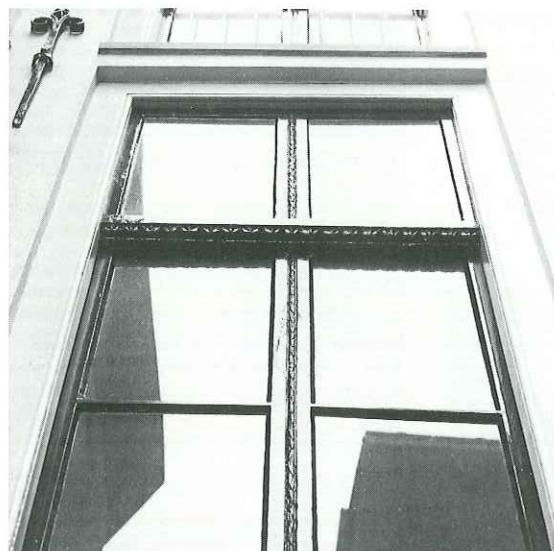
48. De achtergevel (rechter tuitgevel), voor restauratie.

ringen weer zichtbaar werden en voorzien van nieuwe empire ramen. Deze ramen, vroeger schuiframen, zijn in verband met de grote geluidsbelasting vast aangebracht en voorzien van 8 mm dik glas. Het metselwerk was van een slechte, te zachte baksteen en reeds vele malen met diverse materialen gerepareerd en daarna geschilderd. Teneinde de gevel toch te doen lijken op een gemetselde gevel waren in het verleden de voegen ook geschilderd (afb. VII). Bij de restauratie werd na gedegen onderzoek besloten het metselwerk te ontdoen van de verf, mortel- en gipsreparaties (door middel van voorzichtig stralen), waarna scheuren en losse delen konden worden gerepareerd. De gevel is daarna met een speciale mortel afgepleisterd, waarna de schilder zijn werk kon verrichten. Al het pleisterwerk werd in de oude rood-bruine kleur geschilderd (afb. I). Van het wederom opschilderen van het voegwerk werd om technische en financiële redenen afgezien. Het zandsteen van de voorgevel bleek na een eenvoudige maar voorzichtige schoonmaak redelijk tot goed van kwaliteit. Grotere gebreken werden met een speciale mortel gerepareerd, loszittende delen met glasfiberstaven verankerd, waarna het zandsteen in z'n oorspronkelijke kleur geschilderd werd (afb. I). De achtergevel (op de zonkant) was in een zeer slechte staat (afb. 48 en 49). Met name de twee tuitgevels waren dermate slecht, dat besloten werd deze tot de vloer van de kapverdieping te slopen. De oorzaak van de penibele staat van de tuitgevels lag grotendeels in het feit dat de kozijnopeningen op een dusdanige wijze in het metselwerk waren opgenomen, dat een constructieve samenhang van het metselwerk ver te

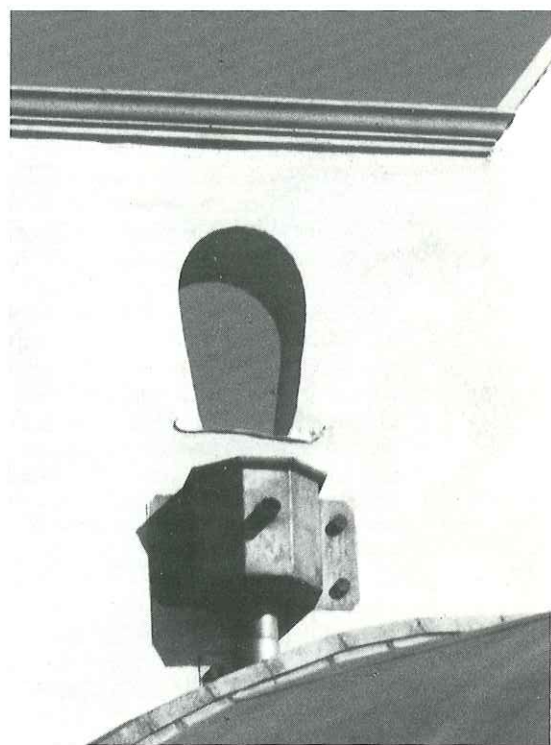

49. Detail, achtergevel, voor restauratie.

50. Detail middenstijl raam achtergevel, na restauratie.

zoeken was. Door het "werken" van de kapkonstruktie die aan het metselwerk gekoppeld is, ontstonden in de loop van eeuwen ernstige scheuren waardoor water binnen drong met alle gevolgen vandien. Om eenzelfde situatie in de komende tijd te voorkomen is voor een andere kozijnmaat en gevelindeling gekozen waarbij het metselwerk weer een samenhangend konstruktie-element vormt en de achterliggende kapkonstruktie ondersteunt (afb. VI). Ook de achtergevel werd voorzien van nieuwe ramen, waarbij soms de oude verticale, van houtsnijwerk (afb. 50) voorziene, middenstijlen in de nieuw gemaakte ramen opgenomen konden worden. Een aardig detail in de achtergevel wordt gevormd daar waar de zakgoot tussen de tuitgevels uitmondt in de vergaarbak boven de hemelwaterafvoer. De bodem van deze zakgoot ligt namelijk lager dan het snijpunt van de randen van de tuitgevels, zodat door het metselwerk een opening gemaakt was, waardoor het regenwater de vergaarbak kon bereiken. Dit detail (afb. 51) is met zorg in de oorspronkelijke staat hersteld.

51. Detail achtergevel (vergaarbak), na restauratie.

Zoals in hoofdstuk 1 wordt beschreven is het pand gebouwd op een breed en diep perceel, dat aan de achterzijde via een achterpad en een poort in de bebouwing aan de Boekhorststraat (tussen de nr's 9 en 15) ontsloten wordt. Het terrein, aansluitend op het trappenhuis, is in de loop der tijden volledig bebouwd. Bij de aanvang van de restauratie bestond deze bebouwing uit een zaal met galerij, bereikbaar via het trappenhuis en daarachter, grenzend aan het achterpad, een tweetal pakhuizen. De zaal, die tot aan de restauratie voor grotere bijeenkomsten en feesten gebruikt werd, bleek bij een nadere beschouwing in slechte staat te verkeren en qua voorzieningenniveau (bijv. op het gebied van de brandveiligheid) onbruikbaar. De overige bebouwing kon als „bouwval" gekwalificeerd worden. Medio 1986 werd dan ook besloten de bebouwing op het achterterrein te slopen, zodat ruimte vrij kwam voor de realisering van een tuin, beëindigd met een muur en ingangshek. Hierdoor werd aan de achtergevel „licht en lucht" gecreëerd en is het nu mogelijk om de fraaie achtergevel met het trappenhuis in het geheel te bewonderen (afb. 3).

Door de grote inzet die ontstaat wanneer er gewerkt wordt aan het behoud van een waardevol monument en de drang om een goed stuk restauratiewerk te laten ontstaan, was de samenwerking tussen eerder genoemde overheden van rijk en gemeente, het architectenburo Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff b.v., de opzichter, de aannemer Schakel en Schrale b.v., het schildersbedrijf Hartman en anderen uitstekend te noemen. Steeds weer kon worden gekonstateerd dat restauratie terugvoert naar de oorsprong van het bouwen, het daarmee bezig zijn heeft z'n uitstraling op de eigentijdse bouwmethodiek.

4. De CJMV en Prinsegracht 4

In deze uitgave wordt het huis aan de Prinsegracht nr. 4 op vele manieren belicht, voornamelijk vanuit een architectonische-, historische- en bouwkundige invalshoek. Vraag aan een willekeurige Hagenaar waar een grachtenhuis met Jonische pilasters en frontons staat en men zal u met een verdwaasde blik aankijken en zich afvragen of Den Haag wel zo'n gebouw rijk is.

Wordt er gevraagd naar het CJMV-gebouw dan zal het merendeel u antwoorden: "Dat gebouw aan de Prinsegracht, waar je vanuit de Jan Hendrikstraat recht tegen aanrijdt" en vele zullen er nog bij vermelden, dat zij in hun jonge jaren ook nog wel eens de binnenkant van het pand gezien hebben.

Een begrip dus voor de echte Hagenaars. Dit is niet zo verwonderlijk immers van de nu nog rondlopende, zeer oude generatie zullen er heel weinig kunnen vertellen dat ze de vorige bewoners hebben meegemaakt.

De CJMV-"Centrum", -statutaire naam: "Christelijke Vereeniging van Jonge Mannen te 's-Gravenhage" - is opgericht in 1892 door een aantal leden van een jongelingenvereniging met de welluidende naam "Timótheüs", die gehuisvest was in het pand Juffrouw Idastraat 16.

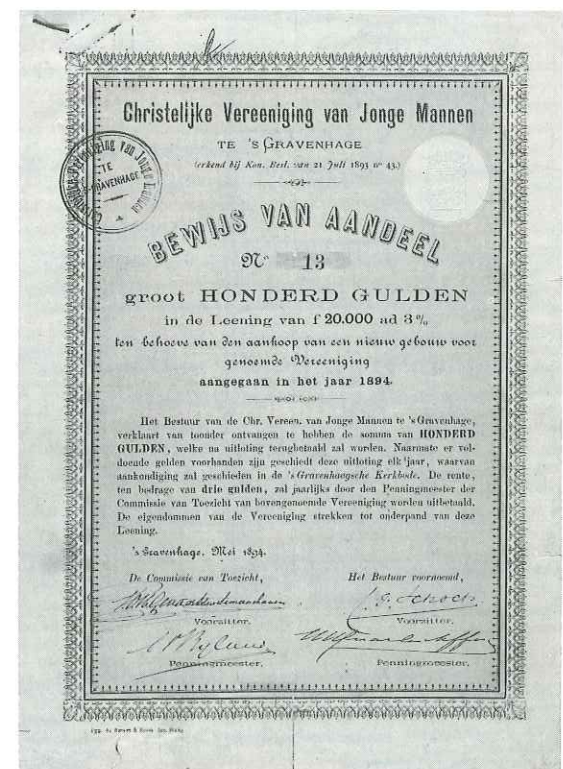
Kennelijk groeide men daar spoedig uit z'n jasje en werd er door de toen zittende bestuursleden gezocht naar een nieuw onderkomen, dat

52. De voorgevel in de beginperiode van de CJMV.

werd gevonden in het, in dit boekwerkje, beschreven pand aan de Prinsegracht nr. 4. Veel moeite heeft dit zoeken denk ik niet gekost. De voorzitter van de vereniging, ene heer Schoch was de zwager van de eigenaar Hoogstraten. Van enig inzicht in de financiën uit de beginperiode van de vereniging is weinig overgebleven (alhoewel de vereniging een rijk archief heeft, dat beheerd wordt door het Gemeentearchief 's-Gravenhage), maar kennelijk beschikte men destijds over een goed gevulde kas (en vermogende leden) en kon men de aankoop van het pand realiseren, waarmee maar liefst f 24.000,- gemoeid was (afb. 52).

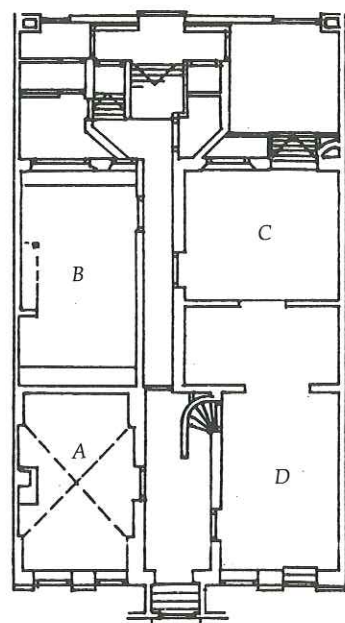
Er was echter nog een tekort. Dit werd opgelost dankzij de vindingrijkheid van de toenmalige penningmeester van het bestuur de heer Quarles van Ufford: door middel van de uitgifte van 200 aandelen ad f 100,-. Bij de start van de restauratie in 1986 is een exemplaar, voorzien van de handtekening van alle betrokkenen, in het pand ingemetseld (afb. 53). Deze bewijzen van aandeel gingen grif van de hand en in het jaar van uitgifte (1894) mocht de CJMV-"Centrum" zich al eigenaar noemen van het verenigingsgebouw.

53. Bewijs van aandeel uit 1894.

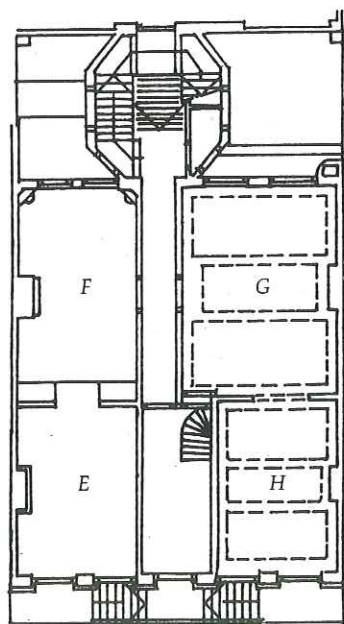

54. De voorgevel ten tijde van het zestigjarig bestaan van de CJMV in 1952.

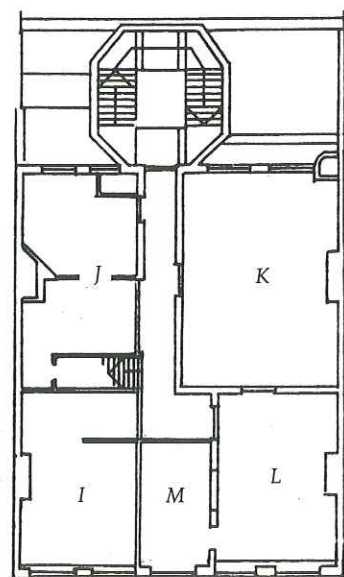

Souterrain:
A. de stamhut
B. de keuken
C. de toneelkamer
D. de fietsenstalling

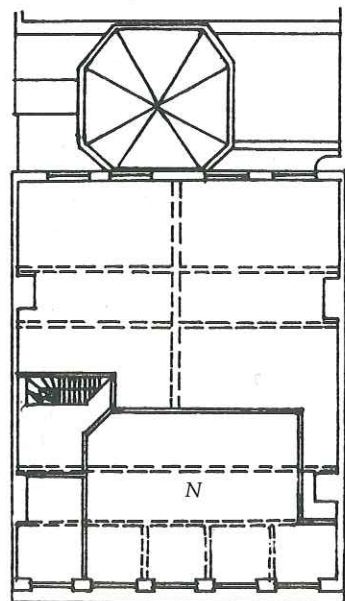
55. Namen en nummers van de vertrekken in het CJMV-jargon (indeling voor de restauratie van 1986).

De belétage:
E. Raad van Arbeid of GAK-kamer
F. bestuurskamer, bibliotheek of kamer 3
G. kamer 2 of Sooskamer
H. kamer 1 of Sooskamer

Eerste verdieping:
I. kamer 6
J. woonruimte conciërge
K. kamer 4
L. kamer 5
M. woonruimte conciërge

Zolderetage:
N. kamer 7

Iets over het verenigingswerk.....
Vele jaren mocht de CJMV-"Centrum" zich een bloeiende vereniging noemen van jongens, jongeren, jongelingen tot jonge mannen. Voor elke leeftijdsgroep was er wel wat te doen, onderverdeeld in diverse afdelingen. In het kort een aantal activiteiten waar men zich mee bezig hield:
- uiteraard de (Bijbel) studiebijeenkomsten, waar men veel gastsprekers uitnodigde;
- diverse padvindergroepen zijn ontstaan uit CJMV-"Centrum";
- De gymnastiekvereniging Oranje Nassau;
- Het muziekgezelschap Sonorita;
- Kleinere muziekgroepjes (o.a. een blokfluitclub);
- Wandelsportafdelingen;
- Postzegelverzamelers;
- Een eigen bibliotheek;
en nog vele andere activiteiten. Zomerkampen werden er al in 1920 gehouden. Zelfs filmvoorstellingen werden er in het begin van deze eeuw gehouden. Oude notulen van een bestuursvergadering spreken in dat kader over "de duivel binnenhalen". Vele van de oudgedienden herinneren zich de "bazars", die jaarlijks in de grote zaal gehouden werden en waaraan de penningmeester veelal een batig saldo overhield van maar liefst f 200,-.
De CJMV-"Centrum" is ook de moeder van vele dochterverenigingen, waarvan CJMV-"Rustenburg" als een van de bekendste overgebleven is. Kortom in de gloriejaren een welvarende vereniging, waarvan alles is beschreven in de nog bestaande notulenboeken en maandbladen (gemeentearchief 's-Gravenhage).
Het huidige (naoorlogse) jeugdwerk - aangepast aan de eisen van deze tijd - is een echte concurrentiestrijd geworden met het professionele (zwaar gesubsidieerde) jeugdwerk. Niettemin weten we nog steeds leden binnen onze mooie, oude muren te krijgen, tot nu toe voornamelijk door kinderclubwerk en sociëteitswerk.

De vereniging kon echter zelfs in haar rijke jaren de aftakeling van het pand Prinsegracht 4 niet tot staan brengen. Dit blijkt uit het jaarverslag van het hoofdbestuur uit het jaar 1930. Dit stukje geschiedenis begint als volgt:
"Hoe gaarne zouden we dit verslag beginnen met de mededeling: "We hebben een nieuw gebouw" of, "Ons oude vereenigingshuis, Prinsegracht 4 is geheel gerestaureerd en vernieuwd". Deze wenschen konden helaas nog niet in vervulling gaan, om de eenvoudige reden, dat het onze vereeniging nog aan de nodige middelen ontbrak."
Dit hebben de toenmalige bestuurders en hun opvolgers lang vol weten te houden (afb. 54).

Pas in het begin van de jaren zeventig is er een aanzet tot restauratie gegeven door bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg voorzichtig te informeren naar de mogelijkheid van een restauratiesubsidie. Intussen moest de vereniging alle zeilen bijzetten om te voorkomen dat het pand letterlijk in elkaar zou storten. Om aan de benodigde centjes te komen werden de eerste- en de zolderetage verhuurd voor kamerbewoning.

Vele kleurrijke figuren hebben in de afgelopen jaren de kamers bewoond en verbouwd tot ludieke wooneenheden.
De fietsenstalling werd een edelsmidse met winkel, de keuken een timmermanswerkplaats en later een pottenbakkerij en kamer 4 was ingericht als fotostudio, terwijl de ruimte linksvoor verhuurd werd aan het GAK als kantoor waar de horeca-WW-ers wekelijks kwamen stempelen.
Even ter verduidelijking: alle kamers hadden (en hebben nog steeds) namen of nummers (afb. 55) te weten:

Het souterrain.
Links: "De Stamhut", een overblijfsel van een padvindergroep, die daar gehuisvest was. Achter "de Stamhut" de keuken, die gewoon "keuken" heet.
Rechts voor was de fietsenstalling en daarachter de toneelkamer, waar de rekwisieten van de toneelclub opgeslagen waren.

De belétage.
De bordestrap op in de hal de eerste deur links. De kamer wordt door de ouderen omschreven als "Raad van Arbeid" die hier vroeger zitting had en wordt door de jongste generatie "GAK-kamer" genoemd.
De tweede deur links is de "Bestuurskamer", ook wel bekend als "bibliotheek" of "kamer 3" - voor de ouderen het Heilige der Heilige. Hier kwam je destijds maar éénmaal nl. als je als lid aangenomen werd (voor sommigen een tweede maal als je van de vereniging verwijderd werd). Dit gebruik is in de loop der jaren in verval geraakt, maar er gaan stemmen op om het weer in ere te herstellen.
Rechts in de gang de kamers 1 en 2 of wel "de Sooskamers" (afb. 56). Een leuk detail hiervan waren tot aan de restauratie de donkerblauwe plafonds, hevig bekritiseerd door het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, maar destijds in deze kleur geschilderd door een broer van een van de medewerkers van dit bureau. (afb. 57).

De eerste verdieping.
De linker deuren zijn de "kamers 4" en "5" (niets over te vertellen) en rechts achter in de bevindt zich "kamer 6".
Dan missen we nog de kamers achter de eerste deur rechts en het kleintje achter in de gang. Deze kamers hebben geen naam of nummer, want het was de woonruimte van de conciërge/beheerder. Deze beheerder (in dienst bij de CJMV) verhuurde buiten de vaste klubtijden de kamers en zaal ten gunste van de CJMV aan andere verenigingen en organisaties, van "zwarte kousenkerk" tot kanarifokkers en kruidenierskursussen.

De zolderetage.
Aan de voorzijde "kamer 7" met de beroemde paal in het midden.

Verantwoording van de foto's en afbeeldingen

1. Centraal Bureau voor Genealogie
2. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage
3. Architectenbureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff bv, 's-Gravenhage
- 4/5. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage
- 6/7. Stichting Iconografisch Bureau, 's-Gravenhage
- 8 t/m 11. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage
12. Historisch-topografische Atlas van het Gemeentearchief van Amsterdam
13. © Rijksdienst Beeldende Kunst, 's-Gravenhage, inv.nr. C 1189
14. Stichting Iconografisch Bureau, 's-Gravenhage
15. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage
16. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist
17. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken, 's-Gravenhage
- 18/19. Verzameling Gemeentearchief, 's-Gravenhage
20. Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken, 's-Gravenhage
- 21 t/m 27. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist
28. Architectenbureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff bv, 's-Gravenhage
- 29 t/m 43. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist
44. Architectenbureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff bv, 's-Gravenhage
- 45 t/m 47, omslagfoto Piet Janmaat, Rijswijk
55. Architectenbureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff bv, 's-Gravenhage
56. Onbekend
57. Nieuwe Haagse Courant, 12 december 1966
58. Piet Janmaat, Rijswijk

I t/m VI. Piet Janmaat, Rijswijk
VII. Architectenbureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff bv, 's-Gravenhage

De restauratie van Prinsegracht 4 kon worden gefinancierd dankzij bijdragen van:

- het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (restauratiesubsidie)
- de Provincie Zuid-Holland (restauratiesubsidie)
- de Gemeente 's-Gravenhage (restauratiesubsidie)
- het Anjerfonds 's-Gravenhage (bijdrage ten behoeve van de restauratie van diverse ijzerwerken, zoals raamhekjes en stoephek)
- Madurodam, 's-Gravenhage (bijdragen ten behoeve van de inrichting van de verenigingsruimten)
- het Architectenbureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff bv, 's-Gravenhage (financiering van de restauratie van het uurwerk in de vestibule en een tijdens de restauratie gevonden 19de eeuws schilderij)
- Schakel en Schrale bv, Amsterdam (financiering van de restauratie van de hoekkasten in de bestuurskamer)

De restauratie werd begeleid c.q. uitgevoerd door:

- het bestuur van de CJMV-„Centrum”
- het architectenbureau Van Harmelen en Van der Toorn Vrijthoff bv, 's-Gravenhage
- A. Broersma Adviesbureau voor beton- en staalconstructies bv, 's-Gravenhage
- de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.
- het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, 's-Gravenhage
- Schakel en Schrale bv, Amsterdam (bouwkundig hoofdaannemer)
- M.E. Hartman Verenigde Schildersbedrijven bv, 's-Gravenhage (schilderwerken)
- E.T.B. Vos Dordrecht bv, 's-Gravenhage (electrotechnische installaties)
- Installatiebureau Verventa bv, 's-Gravenhage (verwarming en ventilatie)
- fa. Calmond, Breda (systeemwanden en plafonds)
- fa. Muller, Haarlem (stucwerken)
- fa. De Keukelaire, Amsterdam (loodgieterswerk)
- fa. Balm, 's-Gravenhage (tegelwerk)
- fa. Keuzekamp, 's-Gravenhage (natuursteenwerken)
- fa. Veldt, De Kwakel (sloopwerk)
- fa. Kemper, 's-Gravenhage (ijzerwerken)

58. Een aantal medewerkers aan de restauratie.

uitgave Gemeente 's-Gravenhage,
Afdeling Verkeer en Vervoer
Openbare Werken en
Monumentenzorg
produktie Bureau Monumentenzorg
vormgeving Philip Koring
druk Gemeentedrukkerij van
's-Gravenhage

1987.1500

Verschenen in de VOM-reeks:

- 1984 "Monumentenzorg Den Haag
1984"
Stad - gebouw - bodem
(niet meer verkrijgbaar)
- 1984 nr.2 "Het Nobelhuis"
Een archeologisch en bouw-
historisch onderzoek
- 1984 nr.3 "Monumentale kerken in Den
Haag"
De problematiek van de archi-
tectuur-historisch waardevolle
kerkgebouwen
- 1985 nr.1 "Lanarbeiders en leerbewer-
kers in de late middeleeuwen"
Opgravingen in 's-Gravenhage
- 1985 nr.2 "De voormalige Hoofdwacht"
De restauratie van Buitenhof
19 te 's-Gravenhage
- 1985 nr.3 "Tussen Plein en Kalvermarkt"
Opgravingen in 's-Gravenhage
- 1985 nr.4 "Gebouw Mercurius"
De restauratie en verbouwing
van Noordeinde 43
- 1986 nr.1 "Putten uit het verleden"
Opgravingen in Loosduinen,
Kazernestraat en Mauritshuis
- 1987 nr.1 "Monumenten in het hart van
Den Haag"

Exemplaren van de boekjes zijn verkrij-
baar bij:
Gemeentelijk Informatiecentrum,
Groenmarkt 1, Den Haag